

Krejčí, Pavel

Teorie frazeologie

In: Krejčí, Pavel. *Toponyma v české, chorvatské a bulharské frazeologii*. Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2022, pp. 54-79

ISBN 978-80-280-0133-9; ISBN 978-80-280-0134-6 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77588>

Access Date: 08. 12. 2024

Version: 20230210

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2 TEORIE FRAZEOLOGIE

2.1 Vývoj frazeologického bádání v jihoslovanských zemích a bývalém Československu

Frazeologie se v novém pojetí, zaměřeném především na ustálená obrazná slovní spojení, nikoliv na parémie nebo ustálené fráze či formule, jak tomu bylo mnohdy ještě v první polovině 20. století,⁴ začala prosazovat po druhé světové válce především v tehdejší sovětské jazykovědě. Nesčetněkrát se v této souvislosti v pojednáních o frazeologii opakuje průkopnická úloha Viktora V. Vinogradova (za všechny viz např. Tanović 2000: 12). Stejně často se ale upozorňuje, že Vinogradov „nestavěl na zelené louce“, ale že již před ním si frazeologizovaných slovních spojení jako zvláštních lexikálně-sémantických jednotek všimli Nizozemec Jacobus J. A. van Ginneken a Švýcar Charles Bally (navazující svou metodologickou orientací na de Saussurův strukturalismus) nebo že Brit Logan P. Smith vydal v roce 1923 první samostatnou monografii pojednávající o idiomatice (srov. Čermák 1982: 14). Nesporné ovšem je, že se frazeologie v jazykových prostředích, která nás v této práci zajímají (v bulharském, srbochorvatském a slovenském, v českém již méně), ve svých počátcích nutně opírala právě o frazeologii sovětskou.⁵ Sami frazeologové při ohlédnutí do minulosti této jazykovědné disciplíny mnohdy zdůrazňují, že zlomovou pro jejich bádání byla frazeologická konference konaná v roce 1971 v Samarkandu (Uzbekistán, tehdy v rámci SSSR – srov. Dobříková 2014: 8 nebo Svítková 2015: 15). Spolu s V. Vinogradovem patří k nejvýznamnějším a nejcitovanějším sovětským

4 Viz např. Peter TVRDÝ a jeho *Slovenský frazeologický slovník* – srov. dále komentář k němu u J. Mlacka (1984).

5 Řečené platí i pro makedonskou a slovinskou frazeologii, které jsme sice zařadili do úvodních srovnávacích přehledů, avšak nadále s nimi ani v teoretické, ani v praktické části pracovat nebudeme.

2 Teorie frazeologie

badatelům v této oblasti mj. Natalija Amosovová, Alexandr Babkin, Moisej Kopylenko, Alexandr Kunin, Boris Larin, Igor Meščuk, Valerij Mokijenko, Alexandr Molotkov, Leonid Rojzenzon, Nikolaj Šanskij či Veronika Telijová (Telija). Ruské podhoubí je proto zřetelné v počátcích bulharské, srbské i chorvatské, slovinské, makedonské, ale též slovenské frazeologie. Rozvoj moderní české frazeologie, spojený především se jménem Františka Čermáka, se ve výrazně vyšší míře opírá o západoevropskou a americkou jazykovědu.⁶

2.1.1 Frazeologie v Bulharsku

Počátky moderního frazeologického bádání v Bulharsku můžeme spatřovat už v padesátých letech minulého století, kdy se kapitoly o frazeologii objevují v učebnicích bulharštiny pro střední školy (Stojko Stojkov, 1952)⁷ a pedagogické instituty (Ljubomir Andrejčin, 1953)⁸ nebo v úvodu do jazykovědy (Vladimir Georgiev, 1958)⁹. Frazeologie se tehdy ještě vnímá jako součást lexikologie a lexikografie a rozvoj jejího odborného zkoumání v Bulharsku je úzce provázán s vývojem frazeologického bádání v tehdejších Sovětském svazu (více viz Ničeva 1987: 5).¹⁰ Z konce padesátých let také pochází jedna z prvních rozsáhlých studií o bulharské frazeologii, jejíž autorkou je Zara Genadievová-Mutafčievová (1959).¹¹ Rozvoj teoretického bádání nastává především s rozhodnutím vytvořit frazeologický slovník bulharského jazyka, na němž se začíná pracovat od konce padesátých let. V té době se také jeho autorky Ketí Ničevová, Kristalina Čolakovová a Sijka Spasovová-Michajlovová rozhodly upřednostnit tzv. užší (sémantické) pojetí frazeologie (bulh. *тясно схващане*), které zastávali např. S. Stojkov nebo V. Georgiev, oproti pojetí širšímu (bulh. *широко схващане*), preferovanému třeba Lj. Andrejčinem (tamtéž: 6), ale také Z. Genadievovou-Mutafčievovou, Rusy N. Šanským a L. Rojzenzonem nebo Polákem S. Skorupkou (Kjuvlieva-Mišajkova 1986: 10, Ničeva 1987: 11).¹² V polovině sedmdesátých let byl vydán dvousvazkový frazeologický slovník

6 O dějinách frazeologického bádání ve slovanském jazykovém prostoru srov. např. Kržišnik (2013: 20–22).

7 СТОЙКОВ С. – АНДРЕЙЧИН Л. – ПОПОВ К. *Български език за X и XI клас на средните общообразователни училища*. София: Народна просвета 1952, 78–84.

8 АНДРЕЙЧИН Л. – ПОПОВ К. – ИВАНОВ М. *Съвременен български език*. Учебник за I курс на учителските институти. София: Народна просвета 1953, 72–78.

9 ГЕОРГИЕВ В. – ДУРИДАНОВ И. *Увод в езикознанието*. Учебник за учителските институти. София: Народна просвета 1958.

10 Podrobně počáteční fázi bulharského frazeologického bádání mapuje S. Kaldievová-Zacharievová (2013: 20–25).

11 ГЕНАДИЕВА-МУТАФЧИЕВА З. Към въпроса за фразеологичните словосъчетания в българския език. *Известия на Института за български език*, кн. VI (1959), 129–163.

12 Podle B. Barčotové uvedl už v padesátých letech toto dělení do frazeologie ruský lexikograf Ser-

bulharského jazyka, jehož rozsáhlý úvod se dá de facto považovat za první obšírné teoretické pojednání o frazeologii bulharštiny, jejím vymezení a předmětu zkoumání. Tento úvod je přirozeně podřízen konkrétním lexikografickým potřebám.¹³ Jedna z autorek zmíněného slovníku K. Ničevová pak v osmdesátých letech vydala komplexně pojatou monografii *Българска фразеология*. Určitým specifikem bulharské frazeologie (jedním z více v rámci námi srovnávaných jazyků) je skutečnost, že ve stejné době vycházejí ještě další dvě práce komplexního charakteru o bulharské frazeologii – obě vytvořila Vesa Kjuvlievová-Mišajkovová; v první z nich se soustředila na ustálená přirovnání, ta druhá je pak věnovaná frazémům se syntagmatickou strukturou, tedy jednotkám, které představují jádro frazeologie v moderním pojetí. Na konci předposlední dekády minulého století se objevuje ještě jedna knížka o bulharské frazeologii, vydaná ovšem v tehdejší Německé demokratické republice – autory této německy psané příručky jsou Marta Kostovová a Veselin Vapordžiev. Čtvrtou monografií o bulharské frazeologii sepsala přibližně čtvrtstoletí po prvních zmíněných Stefana Kaldieová-Zacharieová. Třebaže se v dílčích pohledech na předmět frazeologie jednotlivé autorky bulharsky psaných monografií liší, všechny tři spojuje explicitně deklarovaná preference úzkého chápání frazeologie (či měkčeji řečeno: užšího, bulh. по-тясно схващане – srov. Ničeva 1987: 6, Kjuvlieva-Mišajkova 1986: 10, Kaldieva-Zacharieva 2013: 20) a rovněž určitý terminologický konzervatismus (více viz dále v podkapitole 2.3.5 Bulharská frazeologická škola). Bulharskou frazeologií se kromě výše jmenovaných rovněž zabývají např. Mira Ničevová nebo Vārban Vätov (Veliko Trnovo), v polovině devadesátých let začíná publikovat Emilija Nedkovová (Ruse), o něco později Michaela Kuzmovová (Blagoevgrad, Sofie) nebo Daniela Konstantinovová (Veliko Trnovo).

2.1.2 Frazeologie v Chorvatsku

Počátky moderního frazeologického bádání v Chorvatsku můžeme spatřovat teprve na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 20. století (srov. např. Fink Arsovski 2002: 6, Barčot 2017: 21 nebo Svítková 2015: 15, 17), k systematickému zkoumání

gej Ožegov, jenž použil označení *фразеология в узком понимани* a *фразеология в широком понимани* (Barčot 2017: 16, 27–28).

13 O tom, že praktické potřeby spojené s vytvořením nejen frazeologických slovníků katalyzují a tříbí i teoretická bádání o frazeologii, se ostatně zmiňuje už K. Ničevová: „Интересът към фразеологията се заражда първоначално у лексикографите – автори на първия тритомен академичен речник на българския език (З. Генадиева, С. Спасова)“ (Ničeva 1987: 5), a dále: „Теоретичните изследвания по фразеология добиват размах, когато започва работа върху фразеологични речници у нас, а именно върху «Българско-руски фразеологичен речник» с автори А. Кошелев и М. Леонидова и особено върху «Фразеологичен речник на българския език» с авторки К. Ницева, С. Спасова-Михайлова и Кр. Чолакова, започнат през 1958 г. по предложение на К. Ницева“ (tamtéž: 6).

však dochází především po samarkandské konferenci 1971 (Svítková 2013: 197). Chorvatské „frazeologické počátky“ vykazují tři vzájemně propojené elementy, které lze chápat jako analogické bulharské situaci: osobnost Antice Menacové¹⁴ (analogie K. Ničevové), příprava frazeologického slovníku (v daném případě rusko-srbochorvatského)¹⁵ a teoretická východiska čerpající z ruského (sovětského) frazeologického bádání (srov. Menac 2007: 5). M. Svítková počátky záhřebské frazeologické školy popisuje takto: „Na Filozofickej fakulte Univerzity v Záhrebe sa začiatkom sedemdesiatych rokov 20. storočia okolo osobnosti A. Menacovej sústredila skupina lingvistov, prevažne rusistov, ktorí stáli pri zrode chorvátskej frazeologickej teórie a praktického výskumu frazeológie“ (Svítková 2015: 18). Na rozdíl od bulharské frazeologie začala ta chorvatská produkovat výsledky své činnosti až v osmdesátých letech – po rusko-srbochorvatském frazeologickém slovníku z počátku této dekády se od její poloviny rozběhla bohatá frazeografická produkce zastřešená edicí *Mali frazeološki rječnici* (1985–1998)¹⁶ a zaštiťovaná osobností Antice Menacové, jejíž jméno je přítomno u většiny v této edici vydaných brožovaných dvou- i vícejazyčných lexikonů. Zakladatelem (srbo)chorvatského frazeologického bádání mimo Jugoslávii, v jejímž celku tehdy Chorvatsko bylo, je bezesporu Josip Matešić působící v německém Mannheimu (srov. též „Koncom sedemdesiatych rokov sa problematike vymedzenia predmetu a hraníc frazeológie začal venovať aj Josip Matešić, zakladateľ *mannheimskej frazeologickej školy*“ – Svítková 2015: 18, viz rovněž Golubović 2009: 9; o mannheimské frazeologické škole hovoří v souvislosti s Matešićem i D. Sesarová [Sesar – Grčević 2014: 1] nebo autorky Matešićova medailonu u příležitosti jeho osmdesátin [Fink Arsovski – Hrnjak 2007: 18]). J. Matešić ovšem těžil především z poznatků západoevropské frazeologie (Svítková 2013: 197). Nejvýraznějším plodem jeho zahraniční odnože chorvatské frazeologické školy je nepochybně slovník chorvatské a srbské frazeologie vydaný v Záhřebu už na počátku osmdesátých let. Třebaže frazeografická potence postupně se formující chorvatské frazeologické školy byla ohromující, na rozdíl od té bulharské v chorvatském prostředí v daném období nevznikla žádná syntetizující monografie, byť především v devadesátých letech okruh lingvistů zabývajících se frazeologií i počet příslušných odborných studií oproti předchozí dekádě výrazně narostl. Syntetizující monografií při nejlepší

14 Všeobecně se má za to, že zájem o chorvatskou frazeologii odstartovala její stať *O strukturi frazeologizma* (MENAC A. O strukturi frazeologizma. *Jezik*, 18/1 (1970), 1–4).

15 V bulharském případě šlo kromě výkladového slovníku též o *Българско-руски фразеологичен речник* (Кошелев А., Леонидова М. София – Москва: Наука и изкуство – Русский язык 1974), v chorvatském případě se jednalo o *Rusko-hrvatski ili srpski frazeološki rječnik* (Korać T., Menac A., Popović M., Skljarov M., Venturin R., Volos R. Zagreb: Školska knjiga 1979 [knj. A–N]; 1980 [knj. O–Ja]).

16 V uvedené edici vyšlo v tomto časovém rozmezí celkem 14 slovníků, z nichž některé i ve druhém, aktualizovaném vydání, které bylo ovšem pokaždé číslováno nově. Posledním slovníkem této jedinečné řady s označením 14 je aktualizovaný slovníček chorvatsko-česko-slovenský (Menac A., Sesar D., Kuchar R. *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. Zagreb 1998). Přesné bibliografické údaje viz *Bibliografija hrvatske frazeologije* (Bibliografija 2010: 80–88).

vůli není ani *Hrvatska frazeologija* Antice Menacové z roku 2007, neboť tato kniha představuje soubor autorčiných samostatných studií, mnohdy kontrastivně nebo úzce tematicky zaměřených. Přes analogický titul do stejné kategorie průkopnických monografií, jako jsou Mlackova *Slovenská frazeológia* nebo Ničevové *Българска фразеологија*, nepatří. Z dalších předních chorvatských frazeologů bychom uvedli ještě kupříkladu Josipa Jerneje, Stefana Rittgassera, Radomira Venturina nebo Miru Menac-Mihalićovou, od druhé poloviny osmdesátých let publikují své frazeologické práce mj. Željka Fink Arsovska a Neda Pintarićová, především v novém století se k nim přidávají Anita Hrnjaková, Barbara Kovačevićová, Slavomira Ribarová nebo Ivana Vidović Boltová. V Osijeku se touto disciplínou zabývá Ljiljana Kolenićová, ve Rijece pak Marija Turková a o něco později Maja Opašićová. Z nejmladší generace badatelů bychom do výčtu zařadili např. Branku Barčotovou (frazeeologii zkoumá v kontrastivním chorvatsko-rusko-německém aspektu) nebo Anu Vasungovou.

2.1.3 Frazeologie v Srbsku a v Černé Hoře

Moderní frazeologické bádání v Srbsku (vč. Černé Hory) přineslo první výraznější výsledky teprve v osmdesátých letech (specializované monografie nebo řada překladových slovníků programově zohledňujících jazykovou strukturu obyvatel Vojvodiny), třebaže o teoretických aspektech srbské, resp. srbochorvatské frazeologie psal už v polovině sedmdesátých letch Berislav Nikolić (1975), opíraje se přitom o teoretické postuláty N. M. Šanského.¹⁷ Koncem sedmdesátých let začíná první studie o frazeologii publikovat Dragana Mršević-Radovićová (*1948), která se postupně stává vůdčí osobností této disciplíny v Srbsku, ačkoliv míra personifikace srbské frazeologie s jejím jménem nedosahuje takové intenzity, s jakou jsou se svou národní frazeologií spojeni K. Ničevová (1923–2000) v Bulharsku, A. Menacová (1922–2020) a později Ž. Fink Arsovska (*1952) v Chorvatsku, J. Mlacek (*1937) na Slovensku nebo F. Čermák (*1940) v Česku. Její koncepci popisuje N. Vulovićová takto: „Домаћој фразеологији недостаје већи број посебних докторских дисертација и магистарских радова, али је у првим таквим радовима Драгана Мршевић-Радовић теоријска утемељења засновала на схватањима руске петроградске фразеолошке школе, поставивши основне теоријско-методолошке основе за проучавање фразеолошког фонда српског језика. Поједини истраживачи одлучили су се за коришћење термина »фразама« или »фразем«“ (Vulović 2015: 22). V Srbsku se také nikde nevytvořilo žádné výrazné frazeologické centrum nebo dokonce názorová konkurence pro teoretická východiska této lingvistické disciplíny, které by kontinuálně a aktivně

17 НИКОЛИЋ Б. Основни типови фразеолошких обрта у савременом српскохрватском књижевном језику. *Наш језик*, XXI/1–2 (1975), 7–13.

2 Teorie frazeologie

na tomto poli bádalo, publikovalo a připravovalo další vědecké generace. Proto ani nelze hovořit o nějaké srbské frazeologické škole. Proč tomu tak bylo/je – na to není snadná odpověď. Domníváme se, že jedním z důvodů by mohl být právě rozmach frazeologického výzkumu okolo záhřebské rusistiky, resp. slavistiky spojený jednak s osobou jeho zakladatelky Antice Menacové v dobách SFRJ, ale též – což je v dané otázce neméně důležité – s její obdobně aktivní pokračovatelkou Željkou Finkovou (Arsovskou). Silné záhřebské centrum frazeologického bádání se mohlo v dobách sdílení společného státu (Jugoslávie) a jazyka (srbochorvatštiny) chápat jako dostatečné, čili nebyl tu pravděpodobně žádný impulz pro vznik a rozvoj analogického badatelského centra v Bělehradu nebo Novém Sadu. Jiného aspektu jisté nedostatečnosti srbské frazeologie (který ovšem s naší domněnkou úzce souvisí) si všímá S. Popovićová, když tvrdí: „(...) domníváme se, že zvláště v srbské jazykovědě nebyly doposud srozumitelně a jasně formulovány všechny formální vlastnosti frazémů. Většinou se totiž jedná o sondy do určitých částí frazeologie anebo o frazeografické práce frazémy pojmenovávající, převážně ty kolokační. (...) jasná klasifikace a přehled typů frazémů na základě nejnovějších výzkumů, především těch opírajících se o doménu korpusové lingvistiky a z ní vycházejících poznatků, zatím na srbské straně zcela chybí“ (Popovićová 2020: 10). K dalším badatelům, kteří se srbské frazeologii pravidelně věnovali nebo věnují, patří kromě výše uvedených především Jelena Jovanovićová, Jovan Kašić, Đorđe Otašević, Ana Pejanovićová (působící v Černé Hoře), Vladislava Ružićová (roz. Petrovićová), Nataša Vulovićová nebo z mladší vědecké generace již citovaná Snežana Popovićová (viz též Vulović 2015: 19).

2.1.4 Frazeologie v Bosně a Hercegovině

Situace v Bosně a Hercegovině je dosti specifická jak z historicko-politického, tak i z lingvistického hlediska. Bosenský jazyk dosáhl své oficializace v polovině devadesátých let 20. století, takže i frazeologická bádání na materiálu bosensštiny (tedy jazyka takto nazývaného) se mohla rozvinout teprve v posledních dvaceti letech¹⁸ a všechny monografie o bosenské frazeologii také mají rok vydání začínající číslicí 2. První monografii o bosenské frazeologii (*Frazeologija bosanskoga jezika*, 2000) vytvořil Ilijas Tanović (1942–2010), sarajevský rusista, kterého bychom mohli chápat jako průkopníka výzkumu v oblasti frazeologie bosenského jazyka. Ve své koncepci Tanović zastával neutrální, tj. jakousi centristickou pozici mezi tzv. užším a širším pojetím frazeologie (Tanović 2000: 73). Pozoruhodnou a do jisté míry ojedinělou konfrontační monografií srovnávající frazeologii některého jihoslo-

18 Frazeologie bosenskohercegovačky podoby srbochorvatštiny (tzv. „bosanskohercegovački jezički izraz“) ovšem mohla být zkoumána i dříve, v dobách Jugoslávie.

vanského jazyka s turečtinou je práce *Nad turskim i bosanskim frazikonom* Aminy Šiljak-Jesenkovićové (2003). Prvním dvojjazyčným frazeografickým počinem byl bosensko-německý frazeologický slovník (Zrinka Ćoralíćová, 2013) a úspěchem bosenských frazeologů je i fakt, že ve stejné, navíc relativně krátké době dokázali připravit hned tři různě zaměřené výkladové frazeologické slovníky (Zrinka Ćoralíćová a Senija Midžićová, 2012; Alisa Mahmutovićová, 2012 a v srbském Sandžaku působící Abdulah Mušović, 2016). Z nastupující generace frazeologů bychom mohli jmenovat např. Mersinu Mujagićovou, roz. Šehićovou působící v Bihaći.

2.1.5 Frazeologie v Severní Makedonii¹⁹

V absolutních číslech skromný, ale s ohledem na dosažené výsledky v poměru k rozšíření jazyka a počtu jeho mluvčích vcelku úspěšný je stav frazeologického bádání v Severní Makedonii. Ačkoliv se v této nejjihnější postjugoslávské zemi objevily první ojedinělé úvahy o tamní národní frazeologii už v šedesátých letech minulého století a počátkem následující dekády (Trajko Stamatovski, 1965, 1969, Kosta Peev, 1968, 1972),²⁰ detailnější popis makedonské frazeologie přináší až Ruža Panoská v příručce *Современ македонски јазик I* (1974), vycházející ovšem standardně ze sémantické klasifikace V. V. Vinogradova (Veljanovska 2006: 10–12). Z frazeografické produkce se do konce 20. století objevily jen tři překladové slovníky: malý rusko-makedonský (L. Ermakovová – B. Markov, 1981), makedonsko-anglický a anglicko-makedonský (oba Z. Murgoski, 1993). Výrazněji se makedonská frazeologie prezentovala až v novém století: v jeho první dekádě byly vydány tři monografie (Snežana Velkovská [*1954], 2002, 2008, Katerina Veljanovská [*1962], 2006) a plnohodnotný frazeologický slovník ve třech svazcích (Todor Dimitrovski a Taško Širilov, 2003–2009). Spolu s oběma jmenovanými „prvními dámami“ makedonské frazeologie na tomto poli pracují též mj. Jasminka Delovová-Siljanovová, Radica Nikodinovská (srovnávací makedonsko-italská frazeologie) nebo v Záhřebu působící Slavomira Ribarová (srovnávací makedonsko-chorvatsko-česká frazeologie).

19 Od února 2019 se tento postjugoslávský stát (*Makedonie*, úřední název: *Republika Makedonie*, úřední název, pod nímž byla tato země přijata v roce 1993 do OSN: *Bývalá jugoslávská republika Makedonie*) oficiálně jmenuje *Severní Makedonie* (úřední název: *Republika Severní Makedonie*). Jazyk ovšem zůstává makedonský, národnost rovněž makedonská a tento přívlastek nese i veškerá lingvistická produkce.

20 СТАМАТОСКИ Т. Белешки за фразеологијата на нашиот јазик. *Литературен зборник*, XII/6 (1965), 18–20; СТАМАТОСКИ Т. Прашања на фразеологијата за нашиот јазик. *Литературен зборник*, XVI/3 (1969), 1–7; ПЕЕВ К. Белешки за лексиката и фразеологијата од Струмичко. *Македонски јазик*, XIX (1968), 201–227; ПЕЕВ К. Фразеолошките изрази во македонскиот јазик. *Македонски јазик*, XXIII (1972), 225–236.

2.1.6 Frazeologie ve Slovinsku

Frazeologická bádání ve Slovinsku jsou rovněž publikačně poměrně skromná, jejich počátky můžeme spatřovat podobně jako v Chorvatsku na přelomu šedesátých a sedmdesátých let minulého století, třebaže už v roce 1960 vytvořil Josip Pavlica pozoruhodný šestijazyčný frazeologický slovník (obsaženými jazyky jsou slovinština, srbochorvatština, ruština, latina, němčina a angličtina), který ovšem trpěl značnou nesystematičností (srov. Suhadolnik 1960–61). Detailnější popis slovinské frazeologie a teoretická východiska publikovali až Viktor Majdič (1970)²¹ v souvislosti se zpracováním frazémů ve Slovníku slovinského spisovného jazyka (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 1970–1991) a především Jože Toporišič (1974),²² který se – stejně jako v Srbsku B. Nikolić – opíral o teorii širšího pojmání frazeologie Rusa N. M. Šanského (srov. Kržišnik 2013: 18–19). V druhé polovině osmdesátých let 20. století začíná své první frazeologické práce publikovat Erika Kržišniková (*1953), která se svým odborným dílem dostala přirozenou cestou do pozice představitelky moderní současné slovinské frazeologie. Od poloviny devadesátých let se této oblasti (ovšem často v kontrastivním slovinsko-anglickém aspektu) věnuje Marjeta Vrbinčová nebo Vida Jesenšeková (v kontrastivním slovinsko-německém aspektu) a v novém století nastupuje další generace lingvistek-frazeoložek – např. Apolonija (Polona) Gantarová (korpusový aspekt) nebo Nataša Jakopová (pragmatický aspekt). O frazeologický slovník slovinštiny (2011) se zasloužil dlouholetý badatel v této oblasti Janez Keber.

2.1.7 Frazeologie na Slovensku

Počátky moderního frazeologického bádání na Slovensku můžeme spatřovat – podobně jako tomu bylo v Bulharsku – už v padesátých letech 20. století (Đurčo 2007: 728, Svítková 2015: 15). Stejně jako v bulharském prostředí i na Slovensku byla podstatnou příčinou praktická potřeba řešení lexikografických otázek – svědčí o tom studie Viktórie Lapárové, Viery Budovičové nebo Eleny Smieškové. Koncem šedesátých let 20. století publikuje své první studie na frazeologická témata Jozef Mlacek, který pak v dalším desetiletí přispěl k rozvoji slovenského frazeologického výzkumu hned dvěma monografiemi, z nichž jedna – *Slovenská frazeológia* – měla pro další rozvoj této disciplíny u našich východních sousedů mimořádný význam (srov. též Svítková 2015: 16). V té době rovněž vyšel první moderní slovenský „frazikon“ – *Malý frazeologický slovník* E. Smieškové. Jestliže jsme uvedli, že rozmach

21 MAJDIČ V. Frazeologija. *Naši razgledi*, 5 (1970), 138–139.

22 TOPORIŠIČ J. K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo*, 19/8 (1973–74), 295–305.

chorvatského frazeologického bádání ve smyslu zvyšování počtu jazykovědců, kteří se touto oblastí zabývají, nastal až v devadesátých letech, tak na Slovensku tomu bylo už o jedno desetiletí dříve. Své práce vedle J. Mlacka publikují i Peter Ďurčo, Katarína Habovštiaková, Ema Krošláková, Jana Skladaná, v Nitře působící František Miko a mnozí další, později se přidávají Ferdinand Buffa, Mária Dobříková, Milada Jankovičová, Mária Košková (roz. Andreevová), Dana Baláková (v Ružomberku), Gabriela Magalová (v Trnavě), Juraj Glovňa aj. (viz tamtéž). V devadesátých letech slovenští frazeologové zpracovali jednak bibliografickou, ale především jedinečnou terminologickou příručku frazeologie (dostupnou dnes i online). První dekáda nového století se ve slovenské frazeologii dá označit jako období určitých revizí nebo aktualizací, doplnění, rozšíření a prohloubení původních teoretických postulátů – nepřekvapí, že autorem takto koncipovaných monografií je J. Mlacek (*Tvary a tváre frazém v slovenčine, Štúdie a state o frazeológii*).

2.1.8 Frazeologie v Česku

Na rozdíl od předchozích národních frazeologií ta česká vykazuje bohatou tradici slovníkového zpracování přísloví, pořekadel, úsloví, rčení, přirovnání, citátů, okřídlených slov apod. (více viz Čermák 2007: 483–484, zde uveďme např. Čelakovského, 1852, Flajšhanse, 1911, 1913, Mašina 1916, 1924 nebo Zaorálka, 1947). Počátky moderního frazeologického bádání v Česku můžeme spatřovat nejprve v ojedinelých studiích (Josef Václav Bečka, 1934, J. V. Bečka – Vladimír Šmilauer, 1943, Miluše Hančilová, 1963),²³ v řadě jiných byla frazeologie s ohledem na téma často jen okrajově zmíněna (Jaroslav Kuchař, 1963, Jaroslav Machač, 1967, Miloslava Knappová, 1974, František Čermák, 1974, Josef Filipec, 1979).²⁴ Do vyšších obrátek se česká frazeologie dostává na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století v souvislosti s přípravou *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* – F. Čermák nejprve podrobně a kriticky zmapoval evropskou frazeografickou produkci ve studii *Idiomatika, frazeologie a lexikografie* (1978),²⁵ své důkladné teoretické

23 BEČKA J. V. Slovesná rčení a sousloví I. *Naše řeč*, 18 (1934), 8–17; BEČKA J. V. – ŠMILAUER V. Druhy a názvy rozličných spojení slov. *Naše řeč*, 27 (1943), 197–206; HANČILOVÁ M. Příspěvek k analýze víceslovných pojmenování, zvláště frazeologických. Na materiále pro rusko-český a česko-ruský frazeologický slovník. *Československá rusistika*, 8 (1963), 71–74.

24 KUCHAŘ J. Základní rysy struktur pojmenování. *Slovo a slovesnost*, 24/2 (1963), 105–114; MACHAČ J. K lexikologické problematice slovních spojení. *Slovo a slovesnost*, 28/2 (1967), 137–149; KNAPPOVÁ M. O vzniku přísloví z frazeologických spojení. *Slovo a slovesnost*, 35/1 (1974), 15–20; ČERMÁK F. Víceslovná pojmenování typu verbum – substantivum v češtině (Příspěvek k syntagmatice tzv. abstrakt). *Slovo a slovesnost*, 35/4 (1974), 287–306; FILIPEC J. K výstavbě lexikologie jako lingvistického úseku. E. Пернишка, К. Чолакова (ред.): *Съпоставително изучаване на частните лексикални системи на славянските езици в синхрония и диахрония*. София 1979, 7–22.

25 ČERMÁK F. *Idiomatika, frazeologie a lexikografie*. *Slovo a slovesnost*, 39/1 (1978), 40–54.

2 Teorie frazeologie

rozpracování publikoval později v učební příručce *Idiomatika a frazeologie češtiny* (1982) a jeho výzkum nakonec dosáhl vrcholu v *České lexikologii* (1985 – napsané spolu s Josefem Filipcem), která obsahuje rozsáhlý oddíl *Frazeologie a idiomatika*. V té době byly během přibližně jedné dekády vydány tři svazky výše jmenovaného slovníku v hlavní redakci F. Čermáka, J. Machače a Jiřího Hronka (*Přirovnání*, 1983, *Výrazy neslovesné*, 1988 a *Výrazy slovesné*, 1994). Na přelomu století publikovala své dvě monografie věnované konkrétním sférám české frazeologie (názvy zvířat a názvy částí lidského těla) ostravská lingvistka Eva Mrhačová. O něco bohatší produkce se ale objevuje až po roce 2005 – s třetí knížkou o konkrétní vybrané oblasti české frazeologie přichází opětovně E. Mrhačová (příroda), českou a bulharskou publicistickou frazeologii analyzoval v samostatné publikaci v Brně působící autor této práce (jenž o deset let později vydal svou druhou monografii, tentokrát zaměřenou translátologicky na frazeologii ve vybraných srbských literárních dílech a jejich českých a bulharských překladech), ale nejhodnotnější a zdaleka nejrozsáhlejší monografií z té doby je bezesporu *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* F. Čermáka. Koncem první dekády vycházejí souhrnně aktualizované *Slovníky české frazeologie a idiomatiky* doplněné o nový, čtvrtý díl obsahující výrazy propozičního a polypropozičního charakteru a nedávno vydaný pátý díl – onomaziologický slovník. Frazeologii češtiny se kromě výše jmenovaných věnovali nebo věnují též např. Jarmila Bachmannová (mj. nářeční frazeologie), Marie Čechová (mj. didaktika frazeologie) nebo v Olomouci působící Ludmila Stěpanovová (mj. srovnávací česko-ruská frazeologie).

2.1.9 Shrnutí

Svou základní publikaci pojednávající o teorii frazeologie a idiomatiky vycházející z daného jazyka mají čeština (Čermák 1982, 1985, 2007) a slovenština (Mlacek 1977 [podruhé 1984], 2001 [podruhé 2007], 2007), ale rovněž bulharština (Ničeva 1982 [podruhé 1987], Kaldieva-Zacharieva 2013) a s výhradami i chorvatština (Menac 2007). Jen čeština, bulharština a chorvatština se však mohou pochlubit svými komplexně pojatými frazeologickými slovníky. Slovenština musí dodnes čerpat ze sice kvalitní, ale přece jen již zastaralé příručky A. P. Záturského *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*, jež se poprvé objevila už v roce 1896 a od šedesátých let minulého století dosud byla vydána ještě několikrát, v různých podobách a s různě upravenými názvy.²⁶ V první polovině třicátých let vyšel *Slovenský frazeologický slovník* P. Tvrďého (1931¹, 1933²), který však „nie je ešte frazeologickým slovníkom v dnešnom zmysle“

26 ZÁTURSKEKÝ A. P. *Slovenská prísloví, pořekadla a úsloví*. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1896. ZÁTURSKEKÝ A. P. *Slovenské príslovia, porekadlá a úslovia*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965; Bratislava: Tatran 1975. ZÁTURSKEKÝ A. P. *Slovenské príslovia a porekadlá 1–2*. Jozef Mlacek a Zuzana Profantová (eds.). Bratislava: Nestor

(Mlacek 1984: 148). Přes tyto dílčí úspěchy slovenské frazeologie však stále platí Mlackovo konstatování staré už více než třicet let, že slovenština dosud „nemá větší moderný frazeologický slovník, ako ho už majú niektoré iné slovanské jazyky“ a že „vypracovanie slovníka i naďalej ostáva ako jedna zo základných úloh vo výskume slovenskej frazeológie“ (tamtéž: 149). Nic na něm nemění ani několikrát vydaný *Malý frazeologický slovník* E. Smieškové (poprvé 1974), který svým charakterem a rozsahem náleží k frazeologickým slovníkům „třetího sledu“, tedy do stejné kategorie, kam bychom zařadili např. *Malý srbský frazeologický slovník* (MSFR, 2007) nebo některé bulharské frazeologické slovníky (MFRBE, 1999; FRBE14, 2014). K dílu Zátureckého bychom mohli co do významu pro danou národní frazeologii i co do frekvence vydávání přirovnat nejcennější lexikon český z doby před „érou SČFI“ – totiž *Lidová řeční* J. Zaorálka (poprvé 1947). Obsahově, ale především způsobem zpracování shromážděných jednotek jsou však tato díla nesrovnatelná.

V bulharském, srbském ani chorvatském prostředí žádné takové „přechodné“ dílo (tj. dílo z období mezi spíše folkloristickými sbírkami přísloví a pořekadel z 19. století a moderními frazeologickými slovníky) nevzniklo. Velmi cenné jsou ovšem sbírky přísloví a pořekadel (dnes bychom řekli slovníky parémií), z nichž čerpají moderní frazeologická i paremiologická (ale také etnografická nebo folkloristická) bádání v příslušných zemích dosud (třebaže tato starší díla postrádají vědeckou systematickostí zpracování shromážděných jednotek) – jde především o sbírky *Poslovice* (Gjura Daničić, 1871, reprint 1996),²⁷ *Српске народне пословице* (Vuk Stefanović Karadžić, poprvé 1836, podruhé 1849, dále např. 1933, v rámci sebraných spisů 1965, ed. M. Šćepanović 2015 aj.)²⁸ a *Български притчи или пословици и характерни думи* (Petko Račev Slavejkov, díl 1. 1889, díl 2. 1897, podruhé a potřetí komplet 1954 a 1972, v rámci sebraných spisů 1982, ve zkrácené podobě 1998 a zatím naposledy 2003).²⁹ Z českého prostředí bychom v tomto smyslu

1996. ZÁTURECKÝ A. P. *Slovenské přísloví, porekadlá, úsloví a hádanky*. Bratislava: Tatran 2005, 2018. Sběratelské předchůdce A. P. Zátureckého zmiňuje ve své monografii M. Dobříková (2014: 10).

27 DANIČIĆ Gj. *Poslovice*. Zagreb: U štampariji Drag. Albrechta 1871. Reprint: DANIČIĆ Gj. *Poslovice*. Beograd: Međunarodni slavistički centar 1996.

28 КАРАЏИЋ В. С. *Народне српске пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Це-тиње: Народна Штампарија 1836. КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Беч: Штампарија Јерменскога манастира 1849. КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи и загонетке*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије 1933. КАРАЏИЋ В. С. *Српске народне пословице*. Сабрана дела Вука Караџића, књига девета. Београд: Просвета 1965. *Вукове Српске народне пословице с реџистром кључних речи*. Прир. Михаило Шћепановић. Београд: Јасен 2015. На základě zpracování a analýz Vukovy sbírky vznikly též práce Jeleny Jovanovićové – ЈОВАНОВИЋ Ј. *Књига српских народних пословица I–II*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика 2006 a *Синтакса и стилистика српских народних пословица I–II*. Београд: Јасен 2004, 2006.

29 СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Пловдив: Единство 1889 (част 1.); София: Иван П. Даскалов и сие 1897 (част 2.). СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Михаил Арнаудов. София: Български писател

připomněli především nedokončené dílo *Česká přísloví* (Václav Flajšhans, díl 1. 1911, díl 2. 1913, podruhé ve dvou svazcích 2013)³⁰ a nakonec i všeslovansky zaměřené *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích* (František Ladislav Čelakovský, poprvé 1852, podruhé 1893, potřetí 1949, dále ještě 1978 a 1999).³¹ Z novějších paremiologických lexikonů v námi sledovaném prostředí stojí za připomenutí jednak sbírky pořekadel a přísloví *Na nebu paučina. Bosanske izreke* (Vehid Gunić, 2002) a *Bosanska sehara. Poslovice, izreke i fraze u BiH* (Zlatko Lukić, 2006)³² vzniklé v Bosně a Hercegovině a zaměřené speciálně na toto území a dále vícejazyčná příručka Jarmily Bachmannové a Valentiny Suksovy *Jak se to řekne jinde. Česká přísloví a jejich jinojazyčné protějšky* (2007), která vedle očekávatelných ekvivalentů ze světových nebo jinak historicky významných jazyků (němčiny, angličtiny, francouzštiny, latiny a ruštiny) obsahuje i příklady z jediného „malého“ jazyka – bulharštiny.³³

2.2 Česká, slovenská a jihoslovanská frazeologie od svých moderních počátků až do konce druhé dekady nového století (přehled publikačních výstupů)

Frazeologie jako vědecká disciplína se ve své moderní podobě dostává trvale do centra pozornosti vlastně až po druhé světové válce. V jednotlivých národních lingvistických bádáních začíná rozpracování frazeologické problematiky o něco

1954, 1972. СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Михаил Арнаудов. Състав. Иван Гранитски. София: Захарий Стоянов 2003. СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Съчинения: пълно събрание, том 6: Български притчи или пословици и характерни думи*. Под ред. на Цветана Унджиева и др. Състав. Цветана Македонска. София: Издателство на БАН 1982. СЛАВЕЙКОВ П. Р. *Български пословици*. Подб. Игор Шметов. София: Фама 1998. Sběratelské předchůdce P. R. Slavejkova zmiňuje ve své monografii opět M. Dobříková (2014: 11).

30 FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Přísloví staročeská*. Praha: Nakladatelství F. Šimáčka 1911 (sv. 1: A–N), 1913 (sv. 2: O–Ž). FLAJŠHANS V. *Česká přísloví. Sbíрка přísloví, průřpovědí a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku. Přísloví staročeská, sv. 1: A–N; sv. 2: O–Ž*. Valerij Mokijenko a Ludmila Stěpanova (eds.). Olomouc: Univerzita Palackého 2013.

31 ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Praha: V kommissi u Františka Řivnáče 1852. ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Uspořádal Jan V. Novák. Praha: Alois Hynek 1893. ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Díla F. L. Čelakovského, 2. svazek. Uspořádal Karel Dvořák. Praha: Nakladatelství Vyšehrad 1949. ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Výbor. Edice Slunovrat. Praha: Československý spisovatel 1978. ČELAKOVSKÝ F. L. *Mudrosloví národu slovanského ve příslovích. Připojena jest sbírka prstonárodních českých pořekadel*. Praha: Lika Klub 1999 (reprint vydání z r. 1949).

32 GUNIĆ V. *Na nebu paučina. Bosanske izreke*. Sarajevo: BosniaArs 2002; LUKIĆ Z. *Bosanska sehara. Poslovice, izreke i fraze u BiH*. Sarajevo: Šahinpašić 2006.

33 BACHMANNOVÁ J. – SUKSOV V. *Jak se to řekne jinde. Česká přísloví a jejich jinojazyčné protějšky*. Praha: Universum 2007.

později, v řadě případů právě pod přímým vlivem bohatých výsledků sovětského frazeologického zkoumání. Cílem této kapitoly je shrnout a porovnat publikační výsledky frazeologického výzkumu v česko-slovenském a jihoslovanském prostředí. O podobné shrnutí jsme se sice pokusili již dříve (viz Krejčí 2016a), pro účely této práce jsme ovšem náš starší text aktualizovali, doplnili o nově zjištěné práce, ale především zásadním způsobem rozšířili o výsledky slovenské, bosenské a makedonské frazeologie. Přes veškerou snahu postihnout co nejúplnější obraz frazeologické produkce mohla nějaká publikace uniknout naší pozornosti, snažili jsme se však toto riziko minimalizovat. Časově se budeme pohybovat převážně v posledních padesáti letech. V centru našeho zájmu budou především:

1) monografie, ve kterých jejich autoři poprvé zevrubně popisují frazeologii svého jazyka jako relativně samostatnou jazykovědnou disciplínu a jež představují jak teoretické uchopení samotné disciplíny, tak i pokus o komplexní výzkum zvláštností příslušné národní frazeologie;

2) výkladové frazeologické slovníky, v nichž je shromážděno bohatství určité národní frazeologie a které tímto způsobem mj. dokazují způsobnost příslušných jazykovědců-lexikografů takový slovník vytvořit;

3) překladové frazeologické slovníky, ovšem pouze ty, které obsahují frazeologický materiál alespoň dvou z jazyků, kterým se v teoretických kapitolách naší práce věnujeme (čeština, slovenština, slovinština, chorvatština, bosensština, srbsština, makedonština, bulharština – řazeno dle geografického klíče);

4) frazeologické slovníky nacházející se svou koncepcí na cestě mezi starým a moderním chápáním frazeologie, tj. takové, které se už odpoutaly od staršího pojetí (kdy převažovalo především zpracovávání parémii), kterým však ještě chybí moderní přístup ke shromážděnému jazykovému materiálu, terminologii apod.;

5) další frazeologické publikace, jako např. bibliografie, terminologické příručky, specializované frazeologické monografie nebo slovníky, dále monografie, které se zabývají analýzou konkrétních frazeologických jednotek námi vybraných jazyků apod.

2.2.1 Monografie

Prvním ze zkoumaných jazyků, v němž se objevuje monografie napsaná s vysokou odbornou erudicí, je slovenština. Jozef MLACEK³⁴ poté, co publikoval svou doktorskou disertaci *Zo syntaxe frazeologických jednotiek* (1972 – s ohledem na její zaměření jsme ji však zařadili do jiné skupiny), vydal knihu *Slovenská frazeológia* (1977), v níž rozpracoval frazeologii především z teoretického hlediska. Popsal a okomentoval v ní začátky moderního frazeologického bádání a současný stav této vědecké

³⁴ Jelikož se jedná o přehledovou kapitolu, příjmení uváděných osob budeme kvůli snadnější orientaci v textu psát – až na výjimky plynoucí z kontextu – velkými písmeny.

disciplíny na Slovensku. Ještě před Mlackem se však objevuje samostatná kapitola *Frazeológia* v učebnici Pavla ONDRUSE *Slovenská lexikológia II* (1972)³⁵ a podobně je tomu i s makedonskou frazeologií, o níž se v kapitole *Фразеологија* rozepsala Ruža PANOSKÁ v příručce *Современ македонски јазик I* (1974). Nejplodnějším obdobím pro tento typ odborného zkoumání je ovšem až předposlední dekáda 20. století. V roce 1982 vycházejí dva učební texty o frazeologii – v Česku *Idiomatika a frazeologie češtiny* Františka ČERMÁKA, v Bulharsku *Българска фразеологија* Keti NIČEVOVÉ.³⁶ V roce 1984 vychází už druhé, přepracované a doplněné vydání *Slovenské frazeologie* Jozefa MLACKA a také skriptum *Leksikologija* chorvatské lingvistky Jasny MELVINGEROVÉ, v níž tvoří samostatnou a relativně rozsáhlou část oddíl *Frazeologija*.³⁷ V Česku se v roce 1985 objevuje publikace *Česká lexikologie*, jejímiž autory jsou Josef FILIPEC a František ČERMÁK. Významné místo v ní zaujímá oddíl *Frazeologie a idiomatika*, jehož autorem je druhý jmenovaný. Na Čermákův podrobný popis české frazeologie podaný v *České lexikologii* lze bez výhrad nahlížet jako na českou frazeologickou „monografii“. O rok později vycházejí v Bulharsku hned dvě práce spojené s bulharskou frazeologií. Jejich autorkou je Vesa KJUVLIEVOVÁ-MIŠAJKOVÁ. Jedna nese název *Фразеологизмите в българския език*, ta druhá je s ohledem na svůj obsah uvedená dále. S ohledem na teorii autorka představuje poněkud odlišné chápání frazeologie než K. Ničevová, což je patrné mj. z řady polemických statí v časopise *Български език* (Dobříková 2008: 18). Teprve následující rok (1987) vydala svou plnohodnotnou monografii *Българска фразеологија* Keti NIČEVOVÁ, když přepracovala a rozšířila její starší verzi. Bohatě množství knižních publikací o frazeologii (nebo s kapitolou o ní) vyšlých v této dekádě završuje v roce 1989 opětovně vydaná učební příručka *Leksikologija* chorvatské lingvistky Jasny MELVINGEROVÉ. Toto publikačně plodné období do jisté míry prodloužily dvě knihy vydané v Německu a související se systematickým zpracováváním slovanských frazeologií pod vedením prof. R. Eckerta (Čermák 1994b: 233). První, *Die Phraseologie der bulgarischen Sprache*, je příručka z roku 1990, kterou připravili Marta KOSTOVÁ a Veselin VAPORDŽIEV, druhá, *Die Phraseologie der tschechischen Sprache*, vyšla v roce 1993 a její autorkou je německá bohemistka Helgunde HENSCHLOVÁ.³⁸ Obě publikace jsou určeny především

35 Viz recenze Jiřího Damborského (1974).

36 Rok vydání této vysokoškolské příručky není uváděn vždy jednoznačně – sama autorka uvádí rok 1983 (Ankova-Ničeva 1993: 458, 461) a též rok citují i J. Bachmannová (1986: 5) nebo D. Mršević-Radovićová (2008: 238), kdežto J. Lichtenbergová rok 1982 (Lichtenberg 2001: 8) a tutéž dataci potvrzují např. i V. Kjuvlievová-Mišajková v seznamu literatury (Kjuvlieva-Mišajkova 1986: 91), S. Kaldievová-Zacharievová (2013: 24, 235) a v neposlední řadě i nejnovější bibliografická příručka (Bibliografija 2011: 320), proto se i my přikláníme k roku 1982.

37 Danko Šipka jí ve své lexikologické příručce velký prostor, který Melvingerová frazeologii věnovala, do jisté míry vytyká s ohledem na vzniklou „disproporcii informací z jednotlivých oblastí“ (Kordić 2003: 248–249).

38 Recenzi na ni viz Čermák (1994b).

pro německojazyčný okruh a v Bulharsku, resp. v Česku dostupné nejsou, což je pravděpodobně i důvod jejich mizivé reflexe v bulharském, resp. českém prostředí. Z uvedených údajů je patrné, že osmdesátá léta 20. století mají v námi sledovaných jazykových prostředích pro rozvoj frazeologie jakožto moderní vědecké disciplíny značný význam. Tato skutečnost bude dále podpořena ještě jedním druhem odborných příruček (především slovníkového charakteru – viz dále).

Po publikačním „boomu“ teoreticky zaměřených prací v osmdesátých letech následovala téměř dvacetiletá vydavatelská pauza přerušena pouze v Bosně vydanou stopadesátistránkovou monografií Ilijase TANOVIĆE *Frazeologija bosanskoga jezika* (2000), novou, subtilnější příručkou (170 stran) Jozefa MLACKA nazvanou *Tvary a tváre frazém v slovenčine* (2001) a první ucelenou prací o makedonských frazémeh Snežany VELKOVSKÉ *Белешки за македонска фразеологија* (2002) o rozsahu 180 stran. Vydavatelskou pauzu ukončilo jednak druhé vydání zmíněné nové Mlackovy práce (2007), ale především tři nové publikace, které shodou okolností představovaly souborná vydání plodů bohaté badatelské činnosti pionýrů české, slovenské a chorvatské frazeologie: sedmisetstránková *Frazeologie a idiomatika česká a obecná* (2007) Františka ČERMÁKA, téměř třísetstránková *Hrvatska frazeologija* (2007) Antice MENACOVÉ a téměř čtyřsetstránkové *Štúdie a state o frazeológii* (2007) Jozefa MLACKA. Ve stejné době vychází druhá kniha makedonské frazeoložky Snežany VELKOVSKÉ s názvem *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник* (2008). Její specifikum spočívá v tom, že představuje syntézu teoretických statí (cca 70 stran, tj. necelá pětina rozsahu knihy) shrnutých do oddílu *Студиум за македонската фразеологија*, kterými autorka navazuje na svou předchozí publikaci, a poměrně rozsáhlé slovníkové části, jež si zaslouží být vnímaná jako plnohodnotný malý frazeologický slovník makedonského jazyka. Čtveřici, resp. pětici nových publikací doplňují stručná, přibližně devadesátistránková *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov* (2008), kterou jako vysokoškolskou příručku připravila Gabriela MAGALOVÁ, a přibližně dvousetstránkový *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia* (2009), jehož autory jsou Jozef MLACEK, Dana BALÁKOVÁ a Viera KOVÁČOVÁ. Kniha ovšem přesahuje slovenský jazykový rámc. Za nejnovějším bulharským monografickým počinem (*Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология* [2013]) o rozsahu 360 stran stojí Stefana KALDIEVOVÁ-ZACHARIEVOVÁ. Její práce je ovšem – jak napovídá titul – součástí širšího (třísvalkového) projektu Ústavu pro jazyk bulharský Bulharské akademie věd zachycujícího zevrubně bulharskou lexikologii a frazeologii.³⁹ Zatím poslední monografickou publikací v námi sledovaném geograficko-lingvistickém prostoru je vysokoškolská příručka *Frazeológia* (2015), jejímž autorem je slovenský badatel působící na univerzitě v Nitře Juraj GLOVŇA.

39 Další svazky projektu *Българска лексикология и фразеология* jsou: *Том 1: Българска лексикология* autorem L. Krutnové-Cvetkovové, D. Blagoevové, S. Kolkovské, E. Pernišké a M. Božilovové (2013) a *Том 3: Проблеми на общата лексикология* autora I. Kasabova (2013).

2.2.2 Výkladové frazeologické slovníky

2.2.2.1 Primární výkladové frazeologické slovníky

Tato podskupina prací je spojená s českou, slovinskou, (srbo)chorvatskou, makedonskou a bulharskou frazeologií. Publikace se od sebe odlišují jak množstvím sebraného materiálu, tak i metodologií a dobou vydání. Už v sedmdesátých letech vyšel dvousvazkový *Фразеологичен речник на българския език* (sv. I: 1974, sv. II: 1975; autorky: Keti NIČEVOVÁ, Sijka SPASOVOVÁ-MICHAJLOVOVÁ, Kristalina ČOLAKOVOVÁ). Frazeologické jednotky v něm zachycené jsou uspořádány abecedně podle prvního slova jednotky; na konci druhého svazku je rejstřík auto-sémantických lexikálních jednotek, které se ve shromážděných frazeologických jednotkách nacházejí (jsou jejich komponenty). U každého komponentu je uveden přehled frazémů, v nichž se vyskytuje. Oba svazky obsahují více než 13 000 hesel (viz Čermák 1978).⁴⁰ V roce 1982 vychází jednosvazkový *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika* Josipa MATEŠIĆE, který se může pyšnit cca 12 000 zpracovanými hesly s příklady (viz Vidović Bolt 2008 nebo FRHSJ: VI). Od roku 1983 začíná vycházet *Slovník české frazeologie a idiomatiky*, který nakonec dosáhne čtyř samostatných svazků (sv. I: *Přirovnání*, 1983; sv. II: *Výrazy neslovesné*, 1988; sv. III: *Výrazy slovesné A–P, R–Ž*, 1994; sv. IV: *Výrazy větné*, 2009; autorský kolektiv vedli coby hlavní redaktoři František ČERMÁK, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ, práce na sv. IV pak v této funkci řídil už jen František ČERMÁK). V první dekádě nového století postupně vyšly i tři svazky makedonského frazeologického slovníku (*Фразеолошки речник на македонскиот јазик* – sv. I: 2003, sv. II: 2008, sv. III: 2009). Pod prvním svazkem jsou ještě podepsáni Todor DIMITROVSKI (+2000) a Taško ŠIRILOV, o zbylé dva svazky se postaral už jen druhý jmenovaný. Posledním slovníkem této řekněme nejvyšší kategorie je *Slovar slovenskih frazemov* (2011) Janeze KEBERA vydaný ve Slovinsku a obsahující asi 5 000 heslových jednotek. Z uvedených pěti „vlajkových“ slovníků se pouze ten český dočkal druhého vydání – první tři svazky byly po revizi a doplnění znovu publikovány v roce 2009 – spolu se IV. svazkem; původní dva díly *Výrazů slovesných* byly sjednoceny do jedné knihy. Frazémy v SČFI jsou seřazeny abecedně podle sémanticky klíčového komponentu (stejný systém pro svůj slovník ostatně zvolili i J. Matešić, J. Keber a T. Dimitrovski s T. Širilovem). Ve srovnání s bulharským a (srbo)chorvatským slovníkem ale jen SČFI obsahuje důsledně cizojazyčné ekvivalenty českých frazémů (anglický,

40 Počet heslových jednotek za účelem představy o rozsahu slovníku zmiňujeme pouze pokud jej lze opřít o nějaký zdroj (ten poté uvádíme) nebo pokud je možné k přibližnému údaji dojít alespoň trochu důvěryhodným matematickým propočtem. Dále je nutno mít na zřeteli, že fyzická velikost slovníku nemusí být přímo úměrná počtu frazémů v něm obsažených – hesla mají velmi variabilní způsob zpracování, liší se i ve velikosti použitého písma, v tom, zda má stránka jeden nebo dva sloupce, některé slovníky obsahují jeden frazém vícekrát, neboť jej uvádějí pod všemi autosémantickými komponenty apod.

německý, francouzský a ruský) a samotné heslo je obecně informačně zpracováno výrazně podrobněji a komplexněji. Celkový počet frazémů a idiomů ve všech čtyřech svazcích SČFI činí něco přes 11 000 (viz SČFI-OS: 9). SSF má rovněž – byť v menší míře a nedůsledně – cizojazyčné ekvivalenty, možná až zbytečně velký prostor u řady frazémů se věnuje příkladům užití a rovněž výkladu původu.

2.2.2.2 Výkladové frazeologické slovníky s nižším počtem frazémů

2.2.2.2.1 Významnější slovníky „druhého sledu“ byly vydávány od Chorvatska až po Bulharsko. Nejstarším slovníkem v této kategorii je v našem přehledu *Нов фразеологичен речник на българския език* (1993) Keti ANKOVŮVÉ-NIČEVOVÉ, který ale spíše jen doplňuje a rozšiřuje materiál zachycený ve dvousvazkovém bulharském frazeologickém slovníku z poloviny sedmdesátých let. Autonomní frazeografické příručky spadající do této kategorie začaly vycházet především v první dekádě nového století: v Chorvatsku je to *Hrvatski frazeološki rječnik* (2003, 2014) Antice MENACOVÉ, Željky FINK ARSOVSKÉ a Radomira VENTURINA (asi 2300 heslových jednotek – viz Vidović Bolt 2008), v Srbsku nejprve *Мали српски фразеолошки речник* (2007) Đorđe OTAŠEVIĆE (asi 3000 heslových jednotek – viz Weinberger 2009, cit. dle Mörtl 2015: 20) po pěti letech rozšířený na *Фразеолошки речник српског језика* (2012) a v Makedonii *Мал фразеолошки речник* tvořící stěžejní část publikace Snežany VELKOVSKÉ *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник* (2008). Posledním slovníkem této subkategorie je *Bosanski frazeološki rječnik* (2012) Zrinky ĆORALIĆOVÉ a Senije MIDŽIĆOVÉ vydaný v Bosně a Hercegovině a obsahující podobně jako HFR asi 2300 heslových jednotek (viz Šehić 2014).

HFR, BFR i srbské slovníky jsou první, které ve svém názvu nesou atribut *chorvatský, bosenský, resp. srbský*. Objemy HFR, BFR i FR SJ (nemluvě o MSFR) jsou však ve srovnání s Matešičovým FRHSJ výrazně skromnější. Některé slovníky v této podskupině mají společně to, že v současné době ve svých zemích fungují jako fakticky nejrozsáhlejší dostupné všeobecné frazeologické slovníky (srbský FR SJ, bosenský BFR, chorvatský HFR). HFR a FR SJ také spojuje to, že byly vydány více než jednou; jejich autoři se ovšem ke starším podobám svých prací explicitně v předmlouvách z různých, nejspíše pragmatických a extralingvistických důvodů, nehlásí – HFR z roku 2014 má svého předchůdce z roku 2003 uvedeného jen v bohatém seznamu svých lexikografických zdrojů (kde lze mj. najít i Otaševićův MSFR), autor FR SJ se však v analogickém seznamu o jeho předchůdci – MSFR – nezmiňuje.

2.2.2.2.2 Do této podskupiny můžeme zařadit ještě další frazeologické slovníky, ty se však od předchozích liší především výrazněji omezeným počtem frazémů, což bývá mnohdy dáno jejich předurčením (pro širokou veřejnost, pro studenty filologických zaměření, pro novináře atd.). V příslušném jazykovém prostoru jim

co do významu až na jednu výjimku patří nejvýše druhá, spíše však třetí pozice, řada z nich už také není dostupná v běžné obchodní síti. Chronologicky prvním slovníkem, který jsme s ohledem na objem zařadili do této podskupiny, je *Malý frazeologický slovník* (1974, 1977, 1983, 1988, 1989) Eleny SMIEŠKOVÉ určený studentům a taktéž široké veřejnosti. Obsahuje asi 1200 hesel (viz Čermák 1978) a v rámci celé podskupiny 2.2 je to jednoznačně nejčastěji vydávaný frazeologický slovník, který je ve svém jazykovém prostředí současně slovníkem primárním, tj. nic obsáhlejšího zatím slovenská frazeografie nemá. Nejvíce slovníků této podskupiny vzniklo opět v bulharském prostředí: slovníkem určeným pro širší veřejnost s řadou nových nebo dosud ve starších slovnících nezaznamenaných frazémů je *Фразеологичен речник на българския език* (2002) Míry NIČEVOVÉ (cca 1 700 heslových jednotek), různým kategoriím studentů a posluchačů vysokých škol byly či jsou explicitně věnovány *Кратък български фразеологичен речник* (1981) Zdravky ALEKSANDROVOVÉ a Palmy BOGDANOVOVÉ (cca 800 heslových jednotek), *Малък фразеологичен речник на българския език* (1999) Věrbara VÁTOVA (necelých 1 000 heslových jednotek), jenž vyšel v edici Учебен полилексикон, *Фразеологичен речник на българския език А–Я* (2014) Marie BANOVOVÉ a Stameny DIMOVOVÉ (cca 1 500 heslových jednotek) a nejnovější *Фразеологичен речник на българския език за ученици* (2019) opět Věrbara VÁTOVA (obsahující již ale výrazně více heslových jednotek – přes 2 500). Na srbské straně předchází dva slovníky časově „předběhl“ jeden menší a výrazně skromnější lexikografický projekt – brožovaná školská příručka *Идиому у српском језику* (2006), jejíž autorkou je Tanja MILENKOVIČOVÁ a která obsahuje cca 1 300 heslových jednotek (viz Mörtl 2015: 19); příručka zaujme na první pohled pro slovanský svět neobvyklým způsobem označování frazeologických jednotek jako *idiomy* (tento termín chápaný v širším smyslu používá ve své teorii František Čermák). Posledním slovníkem zařazeným do této subkategorie je český *Slovník synonym a frazeologismů* (1977, 1979, 1982) Josefa Václava BEČKY, určený především žurnalistům, který za tímto účelem zahrnuje poněkud neobvykle dva lexikálně-sémanticky různé typy jazykových jednotek. Slovníky, které v této podskupině ve svých zemích fungují v současnosti jako fakticky nejrozsáhlejší dostupné všeobecné frazeologické slovníky, jsou bulharské FRBE02, FRBE14 a FRBEU.

2.2.3 Překladové frazeologické slovníky

Překladové frazeologické slovníky obsahující dvojici některých ze sledovaných jazyků, tj. češtinu, slovenštinu, slovinštinu, chorvatštinu, srbštinu, makedonštinu nebo bulharštinu, byly vydány výhradně v bývalé Jugoslávii. Hned dva vyšly v osmdesátých letech, což dokazuje, jak mimořádně plodné desetiletí to pro frazeologii námi sledovaných jazyků bylo. Nic na tom nemění fakt, že oba byly určeny přede-

vším pro výukové účely. Novosadským slovakistům byl určen *Фразеолошки речник српскохрватског језика; српскохрватско-словачки* (1984), připravili ho Jovan KAŠIĆ, Vladislava PETROVIĆOVÁ a slovenskou část Želmira SPASIĆOVÁ. Slovník byl součástí minisérie překladových frazeologických slovníků zaměřených na jazyky obyvatel Vojvodiny (kromě slovenštiny byly takto zpracovány ještě základní frazeologické překladové ekvivalenty maďarské [1983], rumunské [1985] a rusínské [1989]), na všech čtyřech slovnících se přitom podíleli Jovan Kašić a Vladislava Petrovićová (dnes Ružićová). Záhřebským slovakistům a bohemistům byl určen *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik* (1986), který vytvořily Antica MENACOVÁ, Dubravka SESAROVÁ a Renata KUCHAROVÁ. Ani tento chorvatský slovník není solitérním počinem – objevil se totiž v edici Mali frazeološki rječnici, kterou řídila A. Menacová a v níž vyšla řada překladových slovníků jak s jazyky světovými, tak i tzv. malými. Tentýž slovník byl opětovně vydán v roce 1998, už však pod modifikovaným názvem *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik (s indeksom čeških i slovačkih frazema)*. Tento aktualizovaný slovník (nesoucí pořadové číslo 14) nakonec celou edici uzavřel. Ještě předtím byl však v roce 1992 vytvořen mj. *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Podílela se na něm tradičně Antica MENACOVÁ a slovinskou část zpracoval Jurij ROJS. Byl to jediný slovník jmenované edice, který obsahoval frazeologický materiál dvou jihoslovanských jazyků.⁴¹ Čtvrtý překladový lexikografický počín – *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema* (2006, kolektivní dílo pod hlavní redakcí Željky FINK ARSOVSKÉ) – představuje pokus o vícejazyčný frazeologický slovník obsahující určitý typ frazeologických jednotek, v daném případě se strukturou přirovnání. Vícejazyčnost vykazuje též příručka *Slovenské frazémy v piatich jazykoch* (1994), jejímž autorem je Ladislav TRUP. Zaměřuje se především na neslovanské jazyky (angličtinu, němčinu, francouzštinu a španělštinu), jedinou výjimkou mezi nimi je čeština, proto zmíněnou práci do našeho výčtu zařazujeme též. Poslední slovník této kategorie je do značné míry raritní – jedná se o albánský *Fjalor frazeologjik ballkanik* (Slovník balkánské frazeologie, 1999), který kromě výchozí albánštiny obsahuje ještě bulharštinu, novořečtinu, rumunštinu a srbochorvatštinu (v tomto pořadí; s ohledem na přítomnost dvou jihoslovanských jazyků je také součástí našeho přehledu). Jeho autory jsou Jani THOMAI, Xhevat LLOSHI, Kosta QIRIAZATI, Rusana HRISTOVOVÁ, a Ana MELONASHIOVÁ.

Výše uvedené frazeologické slovníky můžeme chápat jako sympatický pokus o účelovou mnohojazyčnost v překladové frazeografii, na druhou stranu se však tento přístup nevyhnul některým negativním aspektům: tak např. srbsko-slovenský, chorvatsko-češko-slovenský ani chorvatsko-slovinský slovník neuvádějí žádné lingvistické charakteristiky, k srbským, resp. chorvatským frazémům jen mechanicky

41 S ohledem na šíři frazeologického bádání je určitě s podivem, že ve zmíněné edici nebyl vytvořen (srbo)chorvatsko-bulharský slovník.

přiřazují jejich slovinské, slovenské, resp. české a slovenské ekvivalenty (pravdou ovšem je, že charakter obou edicí důslednějším zpracování bránil). Tutéž koncepci prostého přiřazování ekvivalentů bez jakéhokoliv komentáře nebo objasnění významu mají i pětijazyčný albánský slovník balkánské frazeologie a šestijazyčný slovenský slovník. U poslední chorvatské frazeografické publikace (HSRPF) zase může zarazit, že z celkových 440 stran je téměř 240 věnovaných předmluvě, základním informacím o slovníku, rejstříku a seznamu zdrojů – to vše v devíti jazycích. V žádném případě ovšem nechceme těmito kritickými poznámkami kvalitu zmíněných slovníků snižovat, spíše poukazujeme na jisté „vady na kráse“ jinak velice užitečných příruček. Zejména poslední uvedený chorvatský případ ale ukazuje, že tvorbu takového vícejazyčného slovníku přirozeně doprovází řada obtíží a výzev a že nutnost činit kompromisy nemusí být vždy ve prospěch daného díla.

2.2.4 Frazeologické slovníky na cestě od starého k modernímu chápání frazeologie

Takový typ slovníků jsme identifikovali v Česku, na Slovensku a ve Slovinsku. Můžeme v nich narazit např. na nedostatečné vymezení pojmů frazeologismus a fráze, nedůsledné rozlišování idiomatizovaných a neidiomatizovaných ustálených slovních spojení, zastaralou a z dnešního hlediska již nevhodnou terminologií apod.⁴² Slovníky patřící do této kategorie jsme zaznamenali čtyři: na české straně *Slovník českých vazeb a rčení* (1916, 1924, sestavil Jan MAŠÍN) a *Lidová rčení* (1947, 1963, 1996, 2000, 2009, sestavil Jaroslav ZAORÁLEK), na slovenské straně pak *Slovenský frazeologický slovník* (1931 a 1934–37, Peter TVRDÝ). V Jugoslávii (ve Slovinsku) vyšel v roce 1960 pozoruhodný vícejazyčný *Frazeološki slovar v petih jezikih: rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*, který připravil Josip PAVLICA. V této kategorii je to jediný překladový frazeologický slovník, ovšem trpící metodologickou nevyrovnaností a terminologickou archaičností příznačnou pro starší frazeografické tituly. Obsahuje především světové jazyky, ale s ohledem na přítomnost výchozí slovinštiny a také srbochorvatštiny jsme jej zařadili do našeho výčtu. Jak je patrné z poměrně častého vydávání, značné popularity se dodnes těší příručka J. Zaorálka.

42 Více např. o dějinách české frazeologie viz Čermák (2007: 482–487).

2.2.5 Další publikace⁴³

V posledním bodu našeho přehledu se budeme zabývat publikacemi, které zpracovávají nějaký dílčí aspekt frazeologie – buď v rámci jednoho jazyka, nebo ve srovnávacím plánu.

2.2.5.1 Specializované monografie a slovníky

Tento typ publikací mívá velmi podobnou strukturu – jejich první část představuje obvykle teoretickou analýzu nějakého konkrétního typu frazémů (ať už z hlediska formálního, sémantického nebo obou). Za teoretickou částí většinou následuje více či méně rozsáhlý slovník zpracovávaného typu frazémů, přičemž obě části jsou co do rozsahu přibližně srovnatelné. Proto je poměrně obtížné takové hybridní publikace chápat výhradně jako monografie nebo pouze jako slovníky.

2.2.5.1.1 Formální aspekt byl hlavním tématem osmi monografií a jednoho slovníku – syntax frazémů analyzovala vůbec nejstarší práce, která se v našem přehledu nachází, a to *Zo syntaxe frazeologických jednotiek* (1972) Jozefa MLACKA. Frazeologizovanými verbonominálními syntagmaty se zabývala první monografie srbské lingvistky Dragany MRŠEVIĆ-RADOVIĆOVÉ (*Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, 1987), české frazémy nepropozičního typu obsahující ve své struktuře sloveso *být* (*ESSE-Verbalphraseme: am Material des Tschechischen*, 1991) jsou tématem práce německé bohemistky Annette MUSCHNEROVÉ, ustálená přirovnání zas byla předmětem analýzy bulharské frazeoložky Vesy KJUVLIEVOVÉ-MIŠAJKOVOVÉ (*Устойчивите сравнения в българския език*, 1986), její chorvatské kolegyně Željky FINK ARSOVSKÉ (*Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, 2002) a rovněž jejich bosenské kolegyně Alisy MAHMUTOVIĆOVÉ, jež je autorkou jediného „pravého“ slovníku této subkategorie (*Kao frazeološki rječnik. Rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“*, 2012). Vlastní jména v makedonské frazeologii analyzovaly Katerina VELJANOVSKÁ a Biljana MIRČEVSKÁ-BOŠEVOVÁ (*Имињата во македонската фразеологија*, 2021), výzkum pragmatické frazeologie ve slovinštině, teoreticky se opírající především o německé lingvisty, je předmětem monografie Nataši JAKOPOVÉ (*Pragmatična frazeologija*, 2006) a problematikou korpusového zpracování frazémů a jiných ustálených slovních spojení ve slovinštině se zabývala další Slovinka – Polona GANTAROVÁ (*Statne besedne zveze v slovenščini. Korpusni pristop*, 2007).

43 Sem řadíme specializované frazeologické monografie nebo slovníky (nářeční nebo diachronní frazeologie aj.), monografie kontrastivního charakteru, které se zabývají analýzou frazeologie češtiny, slovenštiny nebo jihoslovanských jazyků v nejrůznějších kombinacích, terminologické příručky, bibliografické souhrny apod.

2 Teorie frazeologie

2.2.5.1.2 Tematický aspekt byl nosným principem sedmnácti monografií.

2.2.5.1.2.1 Z jednotlivých témat se autoři velice často zaměřují na oblast živé přírody v nejširším smyslu tohoto sousloví – sem patří dvě publikace slovenských autorek Emy KROŠLÁKOVÉ a Kataríny HABOVŠTIAKOVÉ (*Človek v zrkadle frazeológie*, 1990; *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*, 1996), frazeologická „trilogie“ Češky Evy MRHAČOVÉ (*Názvy zvierat v české frazeológii a idiomatice*, 1999; *Názvy částí lidského těla v české frazeológii a idiomatice*, 2000; *Příroda v české frazeológii a idiomatice (Země – Vesmír – Život – Smrt – Barvy – Prostor – Čas)*, 2006), monografie Makedonky Kateriny VELJANOVSKÉ (*Фраzeолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на соматската фразеологија*, 2006), monografie další Slovenky Dany BALÁKOVÉ (*Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie: fond somatických frazém*, 2011) a tematicky spřízněná práce Chorvatky Barbary KOVAČEVIČOVÉ (*Hrvatski frazemi od glave do pete*, 2012). Nejnovější publikace z této oblasti se zabývají animalistickými komponenty ve frazeologii (jedná se o práci *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*, 2017, chorvatské autorky Branky BARČOTOVÉ a specializovaný *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*, 2017, kolektivu chorvatských frazeoložek vedeného Ivanou VIDOVIĆ BOLTOVOU) a obrazem člověka ve frazeologii (ten je ústředním tématem knihy Srbky Gordany ŠTRBACOVÉ *Фраzeологија о човеку и човек у фразеологији*, 2018).

2.2.5.1.2.2 Druhou výraznou oblast tematicky zaměřených prací tvoří náboženství, kultura (především lidová) a média. Bibli jako zdroji frazeologie se věnuje slovník Bulhara Váršana VĀTOVA *Библијата в езика ни. Речник на фразеологизмите с библијски проишход* (2002), kniha Srbky Nataši VULOVIČOVÉ a nejnověji srovnávací slovensko-česká monografie již zmíněné Dany BALÁKOVÉ a Viery KOVÁČOVÉ *K výskumu biblickej frazeológie* (2017). K těmto třem explicitně tematizovaným počínům řadíme – s ohledem na převažující tematiku – též výbor studií Emy KROŠLÁKOVÉ *Kapitoly z frazeológie a veľkomoravskej problematiky* (2003) vydaný posmrtně a obsahující i příspěvky teoretického rázu a autorskou frazeologii. Na sepětí frazeologie a lidové kultury cílí monografie už zmíněné srbské autorky Dragany MRŠEVIĆ-RADOVIČOVÉ *Фраzeологија и национална култура* (2008). Frazeologii v mediální sféře se věnují jednak práce další Srbky – Vladislavy PETROVIČOVÉ (*Новинска фразеологија*, 1989) – a zatím poslední položkou tohoto typu jsou *Фраzeологичните единици в медијната реч: лингвистичен прочит на спортната журналистика* (2016) bulharské autorky Slavky PETROVOVÉ.

České, chorvatské, s dvěma výjimkami též slovenské a jediná makedonská práce se tak soustředí hlavně na člověka a somatickou frazeologii, resp. na blízkou sféru živé, popř. i neživé přírody, dva výstupy srbské, dva slovenské a jeden bulharský jsou zaměřeny na kulturní kontext – na oblast lidové, resp. biblické frazeologie. Pouze jeden srbský a jeden bulharský výstup pak zpracovávají frazeologii z oblasti žurnalistiky.

2.2.5.1.3 Diachronní aspekt pohledu na frazeologii je jádrem tří monografií – publikace Slovenky Jany SKLADANÉ (*Frazeologický fond slovenčiny v predpisovnom období*, 1993) a knih chorvatské autorky Ljiljany KOLENIĆOVÉ (*Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, 1998; *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*, 2006).

2.2.5.1.4 Sběr a analýza nářeční frazeologie je pak doménou dalších chorvatských frazeologů: Dinka MATKOVIĆE (*Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*, 2004), Miry MENAC-MIHALIĆOVÉ (*Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*, 2005) a autorských dvojic Jela MARESIĆOVÁ – Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ (*Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*, 2008), Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ – Antica MENACOVÁ (*Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*, 2011) a Antica MENACOVÁ – Mira MENAC-MIHALIĆOVÁ (*Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*, 2014). Bohatá frazeografická produkce vázaná na chorvatské dialekty vznikla díky dlouhodobému výzkumnému projektu M. Menac-Mihalićové Istraživanje hrvatske dijalektne frazeologije (Frančić – Menac-Mihalić 2014: 1). Regionální frazeologii srbsko-černohorského Sandžaku shromáždil na více než sedmi stech stránek svého slovníku Abdulah MUŠOVIĆ (*Sandžački frazeološki rječnik*, 2016). Dílo se sociolingvisticky řadí k bosenskému jazyku, resp. jeho sandžacké variantě, a obsahuje cca 7 000 heslových jednotek (viz Krcić 2016), což ho v naší klasifikaci řadí po bok primárních frazeologických slovníků. Specifickým způsobem přispěl výzkumu nářeční frazeologie srbský dialektolog a folklorista Dragoljub ZLATKOVIĆ, který už koncem osmdesátých let shromáždil množství přísloví, pořekadel, přirovnání, výroků, rčení, kleteb, hrozeb a dalších krátkých slovesných útvarů z oblasti Pirotka (jihovýchodní Srbsko). Svůj materiál, jehož způsob zpracování i selekce bohužel neodpovídají současným nárokům na podobný frazikon, soustředil do tří slovníků: *Пословице и поређења у пиротском говору* (1988), *Фраzeологија страха и наде у пиротском говору* (1989) a *Фраzeологија оmlоважавања у пиротском говору* (1990). Jedinými nesrbochorvatskými zástupci v této subkategorii jsou Slovák Ferdinand BUFFA, jenž je autorem publikace *Zo severošariškeje frazeologije* (1994), která pojednává o nářeční frazeologii autorova rodného kraje, a Bulhar Blagoj ŠKLIFOV, jehož *Фраzeологичен речник на говора на село Черешница, Костурско* (2016) o bulharských nářečních frazémeh v jeho rodné obci Čerešnica v egejské Makedonii (v dnešním Řecku) připravila k vydání po autorově smrti (autor zemřel v r. 2003 v důsledku automobilové nehody) jeho žena Ekaterina Šklifovová. V této subkategorii je tedy celkem osm publikací.

2.2.5.1.5 Monografie o frazeologii konkrétních literárních tvůrců nebývají obvyklé; frazeologie bývá většinou součástí analýzy lexikální stránky jazyka díla. Subkategorie tzv. autorské frazeologie přesto obsahuje čtyři zjištěné položky: frazeologii

2 Teorie frazeologie

v tvorbě Petka Račeva Slavejkova (1827–1895) dal v rámci výzkumu spisovatelova jazyka výraznější prostor Konstantin POPOV (*Езикът на Петко Славейков: лексика и фразеология*, 1983). Frazeologii v tvorbě Aleka Ivanicova Konstantinova (1863–1897) se ve své publikované disertaci, navíc v kontrastivním bulharsko-srbsko-ruském aspektu, věnovala Emilija NEDKOVOVÁ (*Фразеологично богатство в творчеството на Алеко Константинов*, 2003). Nejrozsáhlejší monografii představuje kniha o frazeologii v díle *Gorski vijenac* Petra II. Petroviče Njogoše (1811/1813–1851) – její autorkou je srbská frazeoložka Ana PEJANOVIĆOVÁ (*Фразеологија Горског вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи*, 2010). Pejanovićová porovnává Njogošovu frazeologii s jejími ruskými ekvivalenty použitými v překladech. Zatím poslední položkou této subkategorie je společný počín Zrinky ČORALIĆOVÉ a Mersiny MUJAGIĆOVÉ o frazeologii v dílech Branka Čopice (1915–1984) (*O frazeologiji odabranih Čopicevih djela*, 2017).

2.2.5.1.6 Didaktikou frazeologie se zabývali především slovenští autoři. Asi nejznámější publikací v tomto ohledu je *Frazeológia v škole* (1985, podruhé 1989), netradičně pojatá metodická příručka Františka MIKA a jeho čtyř spolupracovníků.⁴⁴ Tato příručka byla na dlouhou dobu poslední – až asi o třicet let později se k ní připojila *Frazeológia pre pedagogickú prax* (2016) Gabriely MAGALOVÉ (vydala Trnavská univerzita). V Bulharsku bychom za analogii posledně jmenované mohli chápat útlou příručku *Помагало по фразеология на българския език* (2009) Emilije NEDKOVOVÉ (vydala Univerzita v Ruse).

2.2.5.1.7 Zvláštní postavení mají v této skupině jednak obsahově dosti rozsáhlý bulharský slovník zaměřený na frazeologickou synonymii, jehož autorkou je Ani NANOVOVÁ (*Фразеологичен синонимен речник на българския език*, 2005), jednak pátý svazek *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* s podtitulem *Onomaziologický slovník* (2016). Hlavním redaktorem a zároveň jedním ze dvou autorů je tradičně František ČERMÁK a podle anotace slovník představuje jakýsi tezaurus české frazeologie a idiomatiky.

Z uvedených roků vydání je zřejmé, že frazeologické publikace kategorie 2.5.1 vycházejí průběžně ve všech sledovaných jazycích od první poloviny osmdesátých let nepřetržitě prakticky dosud. Určitě zaujme nebývale bohatá chorvatská produkce (jedenáct titulů) obohacovaná především systematickým publikováním výsledků bádání v oblasti nářeční frazeologie (pět titulů), které tematicky doplňuje dalších šest publikací (dvakrát historická frazeologie, dvakrát animalistická frazeologie, jednou somatická frazeologie a monografie o přírovnáních). Tři tematicky velice blízké tituly vyšly na Slovensku (příroda ve frazeologii, člověk ve frazeolo-

⁴⁴ Autorem stěžejní teoreticko-metodické části je ovšem F. Miko.

gii, somatická frazeologie) a spolu s dalšími sedmi publikacemi (syntax frazeologických jednotek, historická frazeologie, nářeční frazeologie, dvakrát biblická frazeologie a dvakrát didaktika frazeologie) tak Slováci v této kategorii dosáhli úctyhodného počtu desíti titulů. Nejvýraznější produkci z jazykové oblasti, která nepatří mezi tradiční frazeologické „bašty“, vykazuje v této kategorii srbská frazeologie, a to v podobě devíti tematicky různorodých titulů (verbonominální frazémy, publicistická frazeologie, religionistická frazeologie, lidová frazeologie, autorská frazeologie, člověk ve frazeologii a tři slovníky nářeční frazeologie). Osm tematicky a typologicky různorodých publikací postupně nabídla bulharská frazeologie (velký slovník frazeologických synonym, slovník nářeční frazeologie, slovník biblické frazeologie, monografie o přirovnáních, publicistická frazeologie, didaktika frazeologie a dvě analýzy autorské frazeologie). Výrazně nižší produkce je patrná u češtiny, bosenštiny, slovinštiny a makedonštiny: pět položek vykazuje česká frazeologie (slovesné frazémy s komponentem být, příroda živá i neživá, živočišná říše, somatická frazeologie a onomaziologický slovník z řady SČFI), tři publikace tu předkládá bosenská frazeologie (slovník přirovnání, regionální frazémy, autorská frazeologie), dvě pak slovinská frazeologie (pragmatické frazémy, korpusový přístup ve frazeologii) a také frazeologie makedonská (somatické frazémy a frazémy s onymickým komponentem).

2.2.5.2 Srovnávací monografie

Tento druh publikací obsahuje teoretické zpracování určité otázky nebo jistého typu frazémů, na rozdíl od předchozích však ve srovnávacím aspektu, na který je kladen primární důraz. Pokud jde o kontrastivní výzkumy týkající se našich jazyků navzájem, takto zaměřený druh publikací se vyskytuje poměrně zřídka. Do této chvíle bylo vydáno osm takových monografií – dvě na Slovensku, dvě v Česku, dvě v Bulharsku, jedna v Srbsku a jedna v Polsku. Hned tři z nich obsahují bulharsko-slovenskou srovnávací frazeologii (Mária KOŠKOVÁ: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*, 1998, Mária DOBRÍKOVÁ: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*, 2008, 2014 a Daniela KONSTANTINOVÁ: *Иронията като начин за възприемане на света: върху материал от българската и словашката фразеология*, 2011), jedna bulharsko-makedonskou (Robert SENDEK: *Studia z frazeologii bulgarskiej i macedoňskej*, 2007), jedna bulharsko-českou (Pavel KREJČÍ: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*, 2006), jedna srbsko-bulharsko-českou (Pavel KREJČÍ: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu: kontrastivní analýza*, 2015), jedna srbsko-českou (Snežana POPOVIČOVÁ: *Česká a srbská frazeologie: na cestě ke dvojjazyčnému frazeologickému slovníku*, 2020), jedna srbsko-slovenskou (Jasna UHLÁRIKOVÁ: *Somatická frazeológia v slovenčine a srbcine*, 2021) a jedna bulharsko-srbsko-ruskou (Emilija NEDKOVOVÁ: *Фразеологизмите като знаци*

2 Teorie frazeologie

в езика на културата: върху материал от български, сръбски и руски език, 2011). Na první pohled tedy zaujme (nebo možná překvapí) skutečnost, že až na dvě výjimky (Popovićová, Uhláriková) všechny uvedené publikace obsahují jako jeden z jazyků komparace bulharštinu.

2.2.5.3 Terminologický slovník

Slovníků, v nichž je zpracována lingvistická terminologie, je relativně mnoho. Zahrnují přirozeně též frazeologickou terminologii. Ne vždy se ovšem můžeme plně spolehnout na výklad, který tyto slovníky nabízejí, neboť informace v nich uvedené nemusí být dostatečně aktuální, úplné, přesné. A pokud si uvědomíme, že terminologický aparát frazeologie a idiomaticy stále není dostatečně stabilizovaný, a to ani v rámci jedné národní jazykovědy, nepřekvapuje poptávka po nějakém vyčerpávajícím a kvalitně zpracovaném slovníku frazeologické terminologie. Takový slovník se v inkriminovaných jazykových prostředích podařilo vydat zatím jen kolektivu slovenských frazeologů pod vedením Jozefa MLACKA a Petera ĎURČA (*Frazeologická terminológia*, 1995). Slovník rokem svého vydání fakticky uzavírá první velkou etapu frazeologického bádání v námi sledovaných zemích a jeho značný význam tkví mj. v tom, že jednotlivé termíny vykládá nejen ze slovenského pohledu, ale též z hlediska jiných frazeologických teorií.

2.2.5.4 Bibliografické souhrny

Abychom si mohli představit šíři té které národní frazeologie (ve smyslu lingvistické disciplíny) a zhodnotit její konkrétní vědecké úspěchy, ideální je nahlédnout do příslušné bibliografické příručky, pokud ovšem taková existuje. Zatím poslední bibliografie určité národní frazeologie byly vydány v Bulharsku (tam ovšem jako součást širěji pojatého lexikologicko-frazeologického soupisu prací – *Библиография на българска лексикология, фразеология и лексикография (1950–2010)*, 2011, hl. red. Lilija KRUMOVÁ-CVETKOVÁ a Diana BLAGOJEVOVÁ) a v Chorvatsku (*Bibliografija hrvatske frazeologije*, 2010 a 2017, autorky Željka FINK ARSOVSKÁ, Barbara KOVAČEVIČOVÁ a Anita HRNJAKOVÁ). Přibližně o jedno desetiletí dříve vyšla obdobná příručka v Německu, jenže o bulharské frazeologii (*Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*, 2001, autorka Julija LICHTENBERGOVÁ). O dalších deset let dříve svou bibliografii získala slovenská frazeologie (*Bibliografija slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*, 1992, autoři Peter ĎURČO, Jozef MLACEK, Jana SKLADANÁ a Zuzana PROFANTOVÁ). Analogické publikace zatím absentují v české, srbské, bosenské, slovinské a makedonské frazeologii, což překvapuje především u prvně jmenované s ohledem na hloubku

teoretického popisu české frazeologie a idiomatiky a skvělé výsledky české frazeografie. Slovenské frazeologii by naopak prospěla důkladná aktualizace její bibliografie, neboť za poslední čtvrtstoletí vzniklo množství nových, mnohdy zásadních článků, studií a monografií, které by si své systematické bibliografické zpracování jistě zasloužily.

2.2.6 Shrnutí

Porovnáme-li dosažené úspěchy české, slovenské, slovinské, chorvatské, bosenské, srbské, makedonské a bulharské frazeologie od sedmdesátých let 20. století do této chvíle, v každém z uvedených jazykových prostředí vzniklo větší nebo menší množství úspěšných a široce užívaných publikací, třebaže rozdíly v dílčích typech výstupů jsou někdy značné. Za připomenutí jistě stojí český pětisvazkový slovník, slovenská terminologická příručka, chorvatské systematické zachycování nářeční frazeologie nebo bohatá a různorodá nabídka bulharských frazeografických počínů. Poněkud méně plodů lze vysledovat na srbské straně, tam bychom mohli vzpomenout chválný projekt malých překladových slovníků zaměřených na jazyky Vojvodiny. Stále však existují i „bílá místa“, která dosud čekají na zaplnění – tady bychom chtěli zmínit především neexistenci plnohodnotného slovenského frazeologického slovníku, dále zjišťujeme, že zatím nebyla vytvořena zásadní syntetizující monografie o slovinské, ale ani o srbské frazeologii a v neposlední řadě stále existuje určitá disonance mezi převládající bulharskou frazeologickou koncepcí a ostatními sledovanými (především však českou, slovenskou a chorvatskou, protože jen u těchto můžeme nepochybně hovořit o tzv. národních frazeologických školách). Tento nesoulad spíše konzervativního bulharského přístupu (tzv. užší pojetí frazeologie) ve srovnání např. s progresivním českým a slovenským (tzv. širší pojetí frazeologie) byl utvrzen v nejnovější bulharské frazeologické monografii (Kaldieva-Zacharieva 2013). Kromě samotného pojetí frazeologie se nejednotnost projevuje mj. i v základní terminologii – z různých jazykových podob termínu frazém (slov. frazéma, chorv. frazem, srb. фразем(a) a bulh. фразема) má jen ten bulharský tradičně jinou definici (viz dále).

V níže připojených tabulkách jsou dobře porovnatelné jak úspěchy, tak i nedostatky jednotlivých národních frazeologií, na které jsme se zaměřili. Do počtu monografií jsou kvůli zjednodušení rovněž zahrnuty komplexní teoretické texty, které ale nevyšly samostatně, nýbrž jsou součástí české, slovenské, chorvatské, resp. makedonské lexikologické příručky (F. Čermák, P. Ondrus, J. Melvingerová, R. Panoská – v tabulce zapsány kurzívou). Znakem [*] zde označujeme publikaci, která vyšla mimo příslušné jazykové území. Publikace Makedonky S. Velkovské byla v rámci makedonštiny zařazena do dvou kategorií (2.1 a 2.2.2.1), publikace R. Sendeka a albánský slovník současně do dvou národních frazeologií

2 Teorie frazeologie

(bulharské a makedonské, resp. bulharské a srbské). Slovensky psanou monografií o slovenské a srbské frazeologii srbské (vojvodinské) Slovenky J. Uhlárikové, jež vyšla v Novém Sadu, jsme s ohledem na místo vydání, státní příslušnost autorky, místo jejího působení (Filozofická fakulta Univerzity v Novém Sadu) i přítomnost srbské složky ve zkoumaném materiálu přiřadili k produktům srbské frazeologie. Specifický je případ publikace srbské lingvistky S. Popovićové působící na Filologické fakultě Univerzity v Bělehradu, jejíž srovnávací monografie o české a srbské frazeologii vyšla česky a v Česku. Z toho důvodu jsme se rozhodli pro její zařazení k českým výstupům. Analogicky jsme ostatně přistoupili i k posouzení slovensky psané slovensko-bulharské srovnávací monografie M. Koškové, autorky bulharského původu působící na Slovensku.

Tabulka 1: Národní frazeologie s bohatou publikační činností

	čeština	slovenština	chorvatština	bulharština
2.2.1 monografie a učebnice	4 2-F.Čermák 1-F.Čermák 1-H. Henschel*	7 3-J. Mlacek 1-J. Glovňa 1-G. Magalová 1-P. Ondrus 1-J. Mlacek/D. Baláková/M. Kováčová	2 1-J. Melvinger 1-A. Menac	5 2-K. Ničeva 1-V. Ključeva-Mišajkova 1-S. Kaliterna-Zacharičeva 1-M. Kostova/V. Vaporičiev*
2.2.2.1 primární slovníky	4 SČFI-P SČFI-VN SČFI-VS SČFI-VW		1 FRHSJ	1 FRBE1-2
2.2.2.2.1 sekundární slovníky větší			1 HFR	1 NFRBE
2.2.2.2.2 sekundární slovníky menší	1 J.V. Bečka	1 MFS		5 KBFR MFRBE FRBEU FRBE02 FRBE14
2.2.3 překladové slovníky		1 SFPJ	3 HIS ČSFR HSFR HSFRPF	1 FFB*
2.2.4 slovníky staršího typu	2 J. Mašín J. Zaorálek	1 P. Tvrdoý		
2.2.5.1 specializované monografie a slovníky	5 1-verbóý* 1-člov. 1-natur. 1-anim. 1-SČFI-OS	10 1-synt. 2-did. 1-hist. 1-dial. 2-bibl. 1-člov. 1-somat. * 1-natur.	11 1-kompar. 1-somat. 2-anim. 2-hist. 5-dial.	8 1-kompar. 1-žurn. 1-did. 1-bibl. 1-dial. 2-aut. 1-FSRBE
2.2.5.2 srovnávací monografie	3 2-P. Krejčí 1-S. Popovićová	2 1-M. Košková 1-M. Dobričková		3 1-E. Nedkova 1-D. Konstantinova 1-R. Sendek*
2.2.5.3 terminologické příručky		1 FT		
2.2.5.4 bibliografické příručky		1 BSIFP	1 BHF	2 BPh:Ab* BBLFL
Celkem:	19	24	19	26

Tabulka 2: Národní frazeologie se skromnější publikační činností

****	slovinština	bosenština	srbština	makedonština
2.2.1 monografie a učebnice	1 1-I. Tanović			3 1-R.Panoska 2-S.Velkovska
2.2.2.1 primární slovníky	1 SSF			1 FRMUJ-3
2.2.2.2.1 sekundární slovníky větší	1 BFR	2 MSFR FRSJ		1 MFR
2.2.2.2.2 sekundární slovníky menší			1 ISJ	
2.2.3 překladové slovníky			2 FRSHJ:SHS FFB*	
2.2.4 slovníky staršího typu	1 FSPJ			
2.2.5.1 specializované monografie a slovníky	2 1-pragm. 1-korp.	3 1-kompar. 1-region. 1-aut.	9 1-verbonom. 1-žurn. 1-aut. 3-dial. 1-relig. 1-lid. 1-čov.	2 1-somat. 1-onym.
2.2.5.2 srovnávací monografie			1 1-J.Uhláriková	1 1-R.Sendeč*
2.2.5.3 terminologické příručky				
2.2.5.4 bibliografické příručky				
Celkem:	4	5	15	8

2.2.7 Abecední seznam zmiňované frazeologické a frazeografické literatury v rámci jednotlivých národních frazeologií

2.2.7.1 Česká frazeologická a frazeografická literatura

- BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha 1977, 1979, 1982.
- ČERMÁK František: *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha 1982.
- ČERMÁK František: Frazeologie a idiomatika. In: Josef Filipec, František Čermák: *Česká lexikologie*. Praha 1985.
- ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha 2007.
- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přírovnání*. Praha 1983, 2009.
- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha 1988, 2009.
- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné*. Praha 1994 (sv. 1: A–P, sv. 2: R–Ž), 2009.
- ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha 2009.
- ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Praha 2016.
- KREJČÍ Pavel: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*. Brno 2006.
- KREJČÍ Pavel: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*. Brno 2015.
- MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady z novějších spisovatelů, z přísloví a z hluboké lidové*. Praha 1916.
- MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady ze spisovatelů novějších i starších a z řeči lidové*. Vydání druhé, opravené a rozmnožené. Praha 1924.
- MRHAČOVÁ Eva: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava 1999.
- MRHAČOVÁ Eva: *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava 2000.
- MRHAČOVÁ Eva: *Příroda v české frazeologii a idiomatice (Země – Vesmír – Život – Smrt – Barvy – Prostor – Čas)*. Ostrava 2006.
- POPOVIČOVÁ Snežana: *Česká a srbská frazeologie. Na cestě ke dvojjazyčnému frazeologickému slovníku*. Praha 2020.
- ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. Praha 1947, 1963, 1996, 2000, 2009.

2.2.7.2 Slovenská frazeologická a frazeografická literatura

- BALÁKOVÁ Dana: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald 2011.
- BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *K výskumu biblickej frazeológie*. Ružomberok 2017.
- BUFFA Ferdinand: *Zo severošarišskej frazeológie*. Bratislava 1994.
- DOBRÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. Bratislava 2008, 2014.
- ĐURČO Peter, MLACEK Jozef, SKLADANÁ Jana a PROFANTOVÁ Zuzana: *Bibliografia slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*. Bratislava 1992.
- GLOVNÁ Juraj: *Frazeológia*. Nitra 2015.
- KOŠKOVÁ Mária: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*. Bratislava 1998.

2 Teorie frazeologie

- KROŠLÁKOVÁ Ema: *Kapitoly z frazeológie a veľkomoravskej problematiky*. Nitra 2003.
- KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Človek v zrkadle frazeológie*. Bratislava 1990.
- KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava 1996.
- MAGALOVÁ Gabriela: *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov*. Nitra 2008.
- MAGALOVÁ Gabriela: *Frazeológia pre pedagogickú prax*. Trnava 2016.
- MIKO František, HABOVŠTIAKOVÁ Katarína, KABABÍKOVÁ Jana, KROŠLÁKOVÁ Ema a ZELINKOVÁ Kristína: *Frazeológia v škole*. Nitra 1985, Bratislava 1989.
- MLACEK Jozef: *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Bratislava 1972.
- MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava 1977, 1984.
- MLACEK Jozef: *Tváry a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava 2001, 2007.
- MLACEK Jozef: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok 2007.
- MLACEK Jozef, ĎURČO Peter et al.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava 1995.
- MLACEK Jozef, BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ružomberok 2009.
- ONDRUS Pavol: *Frazeológia*. In: Pavol Ondrus: *Slovenská lexikológia II*. Bratislava 1972.
- SKLADANÁ Jana: *Frazeologický fond slovenčiny v predpisovnom období*. Bratislava 1993.
- SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava 1974, 1977, 1983, 1988, 1989.
- TRUP Ladislav: *Slovenské frazémy v piatich jazykoch: čeština, angličtina, nemčina, francúzština, španielčina*. Bratislava 1994.
- TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. Trnava 1931, Prešov – Praha 1934–1937.

2.2.7.3 Slovinská frazeologická a frazeografická literatúra

- GANTAR Polona: *Stalne besedne zveze v slovenščini. Korpusni pristop*. Ljubljana 2007.
- JAKOP Nataša: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana 2006.
- KEBER Janez: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana 2011.
- PAVLICA Josip: *Frazeološki slovar v petih jeziki: rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*. Ljubljana 1960.

2.2.7.4 Chorvátská frazeologická a frazeografická literatúra

- BARČOT Branka: *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb 2017.
- FINK ARSOVSKI Željka: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb 2002.
- FINK ARSOVSKI Željka et al.: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb 2006.
- FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb 2010.
- FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb 2017.
- KOLENIĆ Ljiljana: *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek 1998.
- KOLENIĆ Ljiljana: *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*. Osijek 2006.
- KOVAČEVIĆ Barbara: *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb 2012.
- MAREŠIĆ Jela i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb 2008.
- MATEŠIĆ Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb 1982.

- MATKOVIĆ Dinko: *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboške na otoku Hvaru*. Jelsa 2004.
- MELVINGER Jasna: Frazeologija. In: Jasna Melvinger: *Leksikologija*. Osijek 1984, 1989.
- MENAC Antica: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb 2007.
- MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb 2003, 2014.
- MENAC Antica i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*. Zagreb 2014.
- MENAC Antica i ROJS Jurij: *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Zagreb 1992.
- MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Zagreb 1986.
- MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. Zagreb 1998.
- MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija novoštokavskih ikauskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb 2005.
- MENAC-MIHALIĆ Mira i MENAC Antica: *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb 2011.
- VIDOVIĆ BOLT Ivana, BARČOT Branka, FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara, PINTARIĆ Neda i VASUNG Ana: *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb 2017.

2.2.7.5 Bosenská frazeologická a frazeografská literatura

- ĆORALIĆ Zrinka i MIDŽIĆ Senija: *Bosanski frazeološki rječnik*. Bihać 2012.
- ĆORALIĆ Zrinka i MUJAGIĆ Mersina: *O frazeologiji odabranih Ćopićevih djela*. Bihać 2017.
- MAHMUTOVIĆ Alisa: *Kao frazeološki rječnik. Rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“*. Sarajevo – Zagreb 2012.
- MUŠOVIĆ Abdulah: *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar 2016.
- TANOVIĆ Pijjas: *Frazeologija bosanskoga jezika*. Sarajevo 2000.

2.2.7.6 Srbská frazeologická a frazeografská literatura

- ВУЛОВИЋ Наташа: *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања*. Београд 2015.
- ЗЛАТКОВИЋ Драгољуб: *Пословице и поређења у пиротском говору*. Београд 1988.
- ЗЛАТКОВИЋ Драгољуб: *Фразеологија страха и наде у пиротском говору*. Београд 1989.
- ЗЛАТКОВИЋ Драгољуб: *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору*. Београд 1990.
- КАШИЋ Јован, ПЕТРОВИЋ Владислава и СПАСИЋ Желмира: *Фразеолошки речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки*. Нови Сад 1984.
- МИЛЕНКОВИЋ Тања: *Идиоме у српском језику*. Алексинац 2006.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд 1987.
- МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеологија и национална култура*. Београд 2008.
- ОТАШЕВИЋ Борђе: *Мали српски фразеолошки речник*. Београд 2007.
- ОТАШЕВИЋ Борђе: *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад 2012.
- ПЕЈАНОВИЋ Ана: *Фразеологија Горског вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи*. Подгорица 2010.

2 Teorie frazeologie

- ПЕТРОВИЋ Владислава: *Новинска фразеологија*. Нови Сад 1989.
ШТРБАЦ Гордана: *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад 2018.
UHLÁRIKOVÁ Jasna: *Somatická frazeológia v slovenčine a srbčine*. Nový Sad 2021.

2.2.7.7 Makedonská frazeologická a frazeografická literatura

- ВЕЛЈАНОВСКА Катерина: *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на соматската фразеологија*. Куманово 2006.
ВЕЛЈАНОВСКА Катерина и МИРЧЕВСКА-БОШЕВА Биљана: *Имињата во македонската фразеологија*. Скопје 2021.
ВЕЛКОВСКА Снежана: *Белешки за македонска фразеологија*. Скопје 2002.
ВЕЛКОВСКА Снежана: *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје 2008.
ПАНОСКА Ружа: *Фразеологија*. In: Ружа Паноска: *Современ македонски јазик I*. Скопје 1974.
ДИМИТРОВСКИ Тодор и ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Скопје 2003 (том 1: А–Ј).
ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик*. Скопје 2008 (том 2: К–П); 2009 (том 3: Р–Ш).

2.2.7.8 Bulharská frazeologická a frazeografická literatura

- АЛЕКСАНДРОВА Здравка и БОГДАНОВА Палма: *Кратък български фразеологичен речник*. София 1981.
АНКОВА-НИЧЕВА Кети: *Нов фразеологичен речник на българският език*. София 1993.
БАНОВА Мария и ДИМОВА Стамена: *Фразеологичен речник на българският език А–Я*. София 2014.
ВЪТОВ Върбан: *Малък фразеологичен речник на българският език*. Велико Търново 1999.
ВЪТОВ Върбан: *Библијата в езика ни. Речник на фразеологизмите с библејски произход*. Велико Търново 2002.
ВЪТОВ Върбан: *Фразеологичен речник на българският език за ученици*. София 2019.
КАЛДИЕВА-ЗАХАРИЕВА Стефана: *Българска лексикологија и фразеологија. Том 2: Българска фразеологија*. София 2013.
КОНСТАНТИНОВА Даниела: *Иронията како начин за възприемање на света (вврху материјал од българската и словашката фразеологија)*. Велико Търново 2011.
КРУМОВА-ЦВЕТКОВА Лилија (науч. ред.) и БЛАГОЕВА Диана (отг. ред.): *Библиографија на българска лексикологија, фразеологија и лексикографија (1950–2010)*. София 2011.
КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Устойчивите сравнения в българският език*. София 1986.
КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Фразеологизмите в българският език*. София 1986.
НАНОВА Ани: *Фразеологичен синонимен речник на българският език*. София 2005.
НЕДКОВА Емилия: *Фразеологично богатство в творчеството на Алеко Константинов (с приложение Речник на фразеологизмите в творчеството на Алеко Константинов и техните съответствия на сръбски и руски език)*. Русе 2003.
НЕДКОВА Емилия: *Помагало по фразеологија на българският език*. Русе 2009.
НЕДКОВА Емилия: *Фразеологизмите како знаци в езика на културата: врху материјал од български, сръбски и руски език*. Русе 2011.

- НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология* [учебник]. София 1982.
- НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология*. София 1987.
- НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фразеологичен речник на българския език*. София 1974 (том 1: А–Н); 1975 (том 2: О–Я).
- НИЧЕВА Мира: *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив 2002.
- ПЕТРОВА Славка: *Фразеологичните единици в медийната реч: лингвистичен прочит на спортната журналистика*. София 2016.
- ПОПОВ Константин: *Езикът на Петко Славейков: лексика и фразеология*. София 1983.
- ШКЛИФОВ Благой: *Фразеологичен речник на говора на село Черешница, Костурско*. София 2016.

2.2.7.9 Další frazeologická a frazeografická literatura

O české frazeologii (z Německa):

HENSCHHEL Helgunde: *Die Phraseologie der tschechischen Sprache. Ein Handbuch*. Frankfurt/Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien 1993.

MUSCHNER Annette: *ESSE-Verbalphraseme (am Material des Tschechischen)*. Berlin 1991.

O bulharské, resp. bulharské a makedonské frazeologii (z Německa, z Polska):

KOSTOV Marta und VAPORDŽIEV Veselin: *Die Phraseologie der bulgarischen Sprache. Ein Handbuch*. Leipzig 1990.

LICHTENBERG Julia: *Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*. Frankfurt/Main 2001.

SENDEK Robert: *Studia z frazeologii bulgarskiej i macedońskiej*. Kraków 2007.

O balkánské frazeologii (z Albánie; mj. bulharština a srbochorvatština):

THOMAI Jani, LLOSHI Xhevat, HRISTOVA Rusana, QIRIAZATI Kosta, MELONASHI Ana: *Fjalor frazeologjik ballkanik*. Tiranë 1999.

2.2.8 Chronologický seznam zmiňované frazeologické a frazeografické literatury

1916:

MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady z novějších spisovatelů, z přísloví a z mluvy lidové*. Praha.

1924:

MAŠÍN Jan: *Slovník českých vazeb a rčení. S doklady ze spisovatelů novějších i starších a z řeči lidové*. 2. vyd. Praha.

1931:

TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. Trnava.

1937:

TVRDÝ Peter: *Slovenský frazeologický slovník*. 2. vyd. Prešov – Praha.

1947:

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. Praha.

2 Teorie frazeologie

1960:

PAVLICA Josip: *Frazeološki slovar v petih jezikih: rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza*. Ljubljana.

1963:

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 2. vyd. Praha.

Hranice mezi starým a novým přístupem k frazeologii ve sledovaných jazycích

1971:

–

1972:

MLACEK Jozef: *Zo syntaxe frazeologických jednotiek*. Bratislava.

ONDRUS Pavol: Frazeológia. In: Pavol Ondrus: *Slovenská lexikológia II*. Bratislava.

1973:

–

1974:

НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фраzeo-логичен речник на българския език, том 1: А–Н*. София.

ПАНОСКА Ружа: Фраzeологија. In: Ружа Паноска: *Современ македонски јазик I*. Скопје.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. Bratislava.

1975:

НИЧЕВА Кети, СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка и ЧОЛАКОВА Кристилина: *Фраzeo-логичен речник на българския език, том 2: О–Я*. София.

1976:

–

1977:

BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha.

MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. Bratislava.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 2. vyd. Bratislava.

1978:

–

1979:

BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha.

1980:

–

1981:

АЛЕКСАНДРОВА Здравка и БОГДАНОВА Палма: *Кратък български фразеологичен речник*. София.

1982:

BEČKA Josef Václav: *Slovník synonym a frazeologismů*. 3. vyd. Praha.

ČERMÁK František: *Idiomatika a frazeologie češtiny*. Praha.

МАТЕŠIĆ Josip: *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb.

НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология* [учебник]. София.

1983:

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání*. Praha.

ПОПОВ Константин: *Езикът на Петко Славейков: лексика и фразеология*. София.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 3. vyd. Bratislava.

1984:

КАШИЋ Јован, ПЕТРОВИЋ Владислава и СПАСИЋ Желмира: *Фразеолошки речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки*. Нови Сад.

MELVINGER Jasna: *Frazeologija*. In: Jasna Melvinger: *Leksikologija*. Osijek.

MLACEK Jozef: *Slovenská frazeológia*. 2. vyd. Bratislava.

1985:

ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika*. Josef Filipec a František Čermák: *Česká leksikologie*. Praha.

MIKO František a kol.: *Frazeológia v škole*. Nitra.

1986:

КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Устойчивите сравнения в българския език*. София.

КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА Веса: *Фразеологизмите в българския език*. София.

MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatskosrpsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Zagreb.

1987:

МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*. Београд.

НИЧЕВА Кети: *Българска фразеология*. София.

1988:

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné*. Praha.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 4. vyd. Bratislava.

1989:

MELVINGER Jasna: *Frazeologija*. In: Jasna Melvinger: *Leksikologija*. 2. izd. Osijek.

MIKO František a kol.: *Frazeológia v škole*. Bratislava.

ПЕТРОВИЋ Владислава: *Новинска фразеологија*. Нови Сад.

SMIEŠKOVÁ Elena: *Malý frazeologický slovník*. 5. vyd. Bratislava.

2 Teorie frazeologie

1990:

KOSTOV Marta und VAPORDŽIEV Veselin: *Die Phraseologie der bulgarischen Sprache. Ein Handbuch*. Leipzig.

KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Človek v zrkadle frazeológie*. Bratislava.

1991:

MUSCHNER Annette: *ESSE-Verbalphraseme (am Material des Tschechischen)*. Berlin.

1992:

ĐURČO Peter, MLACEK Jozef, SKLADANÁ Jana a PROFANTOVÁ Zuzana: *Bibliografija slovenskej idiomatiky, frazeológie a paremiológie*. Bratislava.

MENAC Antica i ROJS Jurij: *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Zagreb.

1993:

АНКОВА-НИЧЕВА Кети: *Нов фразеологичен речник на българския език*. София.

HENSCHEL Helgunde: *Die Phraseologie der tschechischen Sprache. Ein Handbuch*. Frankfurt/Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien.

SKLADANÁ Jana: *Frazeologický fond slovenčiny v predpisovnom období*. Bratislava.

1994:

BUFFA Ferdinand: *Zo severošarišskej frazeológie*. Bratislava.

ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné, sv. 1: A–P; sv. 2: R–Ž*. Praha.

TRUP Ladislav: *Slovenské frazémy v piatich jazykoch: čeština, angličtina, nemčina, francúzština, španielčina*. Bratislava.

1995:

MLACEK Jozef, ĐURČO Peter et al.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava.

1996:

KROŠLÁKOVÁ Ema a HABOVŠTIAKOVÁ Katarína: *Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii*. Bratislava.

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 3. vyd. Praha.

1997:

–

1998:

KOLENIĆ Ljiljana: *Riječ o riječima: iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*. Osijek.

KOŠKOVÁ Mária: *Z bulharsko-slovenskej frazeológie*. Bratislava.

MENAC Antica, SESAR Dubravka i KUCHAR Renata: *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik s indeksom čeških i slovačkih frazema*. 2. izd. Zagreb.

1999:

MRHAČOVÁ Eva: *Názvy zvířat v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava.

THOMAI Jani, LLOSHI Xhevat, HRISTOVA Rusana, QIRIAZATI Kosta, MELONASHI Ana: *Fjalor frazeologjik ballkanik*. Tiranë.

ВЪТОВ Върбан: *Малък фразеологичен речник на българския език*. Велико Търново.

2000:

MRHAČOVÁ Eva: *Názvy částí lidského těla v české frazeologii a idiomatice*. Ostrava.

TANOVIĆ Pijas: *Frazeologija bosanskoga jezika*. Sarajevo.

ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 4. vyd. Praha.

2001:

LICHTENBERG Julia: *Die bulgarischen Phraseologismen. Auswahlbibliographie*. Frankfurt/Main.

MLACEK Jozef: *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. Bratislava.

2002:

FINK ARSOVSKI Željka: *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*. Zagreb.

НИЧЕВА Мира: *Фразеологичен речник на българския език*. Пловдив.

ВЕЛКОВСКА Снежана: *Белешки за македонска фразеологија*. Скопје.

ВЪТОВ Върбан: *Библијата в езика ни. Речник на фразеологизмите с библијски проишход*. Велико Търново.

2003:

ДИМИТРОВСКИ Тодор и ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, том 1: А–Ј*. Скопје.

KROŠLÁKOVÁ Ema: *Kapitoly z frazeologie a velkomoravskej problematiky*. Nitra.

MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb.

НЕДКОВА Емилија: *Фразеологично богатство в творчеството на Алеко Константинов (с прилошение Речник на фразеологизмите в творчеството на Алеко Константинов и техните соодветствия на србски и руски език)*. Русе.

2004:

MATKOVIĆ Dinko: *Rječnik frazema i poslovice govora Vrboske na otoku Hvaru*. Jelsa.

2005:

MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija novoštokavskih ikauskih govora u Hrvatskoj: s rječnikom frazema i značenjskim kazalom s popisom sinonimnih frazema*. Zagreb.

НАНОВА Ани: *Фразеологичен синонимен речник на българския език*. Софија.

2006:

FINK ARSOVSKI Željka et al.: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb.

JAKOP Nataša: *Pragmatična frazeologija*. Ljubljana.

KOLENIĆ Ljiljana: *Riječi u svezama: povijest hrvatske frazeologije*. Osijek.

KREJČÍ Pavel: *Bulharská a česká publicistická frazeologie ve vzájemném srovnání*. Brno.

МИЛЕНКОВИЋ Тања: *Идиому у српском језику*. Алексинац.

MRHAČOVÁ Eva: *Příroda v české frazeologii a idiomatice (Země – Vesmír – Život – Smrt – Barvy – Prostor – Čas)*. Ostrava.

ВЕЛЈАНОВСКА Катерина: *Фразеолошките изрази во македонскиот јазик: со осврт на со-матската фразеологија*. Куманово.

2007:

- ČERMÁK František: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praha.
GANTAR Polona: *Stalne besedne zveze v slovenščini. Korpusni pristop*. Ljubljana.
MENAC Antica: *Hrvatska frazeologija*. Zagreb.
MLACEK Jozef: *Tváry a tváře frazém v slovenčine*. 2. vyd. Bratislava.
MLACEK Jozef: *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok.
ОТАШЕВИЋ Борђе: *Мали српски фразеолошки речник*. Београд.
SENDEK Robert: *Studia z frazeologii bulgarskiej i macedońskiej*. Kraków.

2008:

- DOBRÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém (na pozadí asymetrie frazeologických koncepcií)*. Bratislava.
MAGALOVÁ Gabriela: *Frazeológia (nielen) pre žurnalistov*. Nitra.
MARESIĆ Jela i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazeologija križevačko-podravskih kajkavskih govora s rječnicima*. Zagreb.
МРШЕВИЋ-РАДОВИЋ Драгана: *Фразеологија и национална култура*. Београд.
ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, том 2: К–П*. Скопје.
ВЕЛКОВСКА Снежана: *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*. Скопје.

2009:

- ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1. Přirovnání*. 2. vyd. Praha.
ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2. Výrazy neslovesné*. 2. vyd. Praha.
ČERMÁK František, HRONEK Jiří a MACHAČ Jaroslav (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3. Výrazy slovesné*. 2. vyd. Praha.
ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4. Výrazy větné*. Praha.
MLACEK Jozef, BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *Vývin súčasnej frazeológie: východiská, podoby, uplatňovanie, akceptácia*. Ružomberok.
НЕДКОВА Емилија: *Помагало по фразеологија на българскиј език*. Русе.
ШИРИЛОВ Ташко: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, том 3: Р–Ш*. Скопје.
ZAORÁLEK Jaroslav: *Lidová rčení*. 5. vyd. Praha.

2010:

- FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije i CD s popisom frazema analiziranih u znanstvenim i stručnim radovima*. Zagreb.
ПЕЈАНОВИЋ Ана: *Фразеологија Горског вијенца: фразеолошки жанрови, културни концепти, руски преводи*. Подгорица.

2011:

- BALÁKOVÁ Dana: *Dynamika súčasnej slovenskej frazeológie (fond somatických frazém)*. Greifswald.
KEBER Janez: *Slovar slovenskih frazemov*. Ljubljana.
КОНСТАНТИНОВА Даниела: *Иронията като начин за възприемане на света (върху материал от българската и словашката фразеология)*. Велико Търново.
КРУМОВА-ЦВЕТКОВА Лилия (науч. ред.) и БЛАГОЕВА Диана (отг. ред.): *Библиография на българска лексикология, фразеология и лексикография (1950–2010)*. София.

MENAC-MIHALIĆ Mira i MENAC Antica: *Frazeologija splitskoga govora s rječnicima*. Zagreb.
НЕДКОВА Емилия: *Фраzeологизмите като знаци в езика на културата: върху материал от български, сръбски и руски език*. Русе.

2012:

ĆORALIĆ Zrinka i MIDŽIĆ Senija: *Bosanski frazeološki rječnik*. Bihać.
KOVAČEVIĆ Barbara: *Hrvatski frazemi od glave do pete*. Zagreb.
MAHMUTOVIĆ Alisa: *Kao frazeološki rječnik. Rječnik frazema s poredbenom česticom „kao“*. Sarajevo – Zagreb.
ОТАШЕВИЋ Ђорђе: *Фраzeолошки речник српског језика*. Нови Сад.

2013:

КАЛДИЕВА-ЗАХАРИЕВА Стефана: *Българска лексикология и фразеология. Том 2: Българска фразеология*. София.

2014:

БАНОВА Мария и ДИМОВА Стамена: *Фраzeологичен речник на българският език А–Я*. София.
DOBŘÍKOVÁ Mária: *Vlastné meno ako komponent slovenských a bulharských frazém*. 2. vyd. Bratislava.
MENAC Antica, FINK ARSOVSKI Željka i VENTURIN Radomir: *Hrvatski frazeološki rječnik*. 2. izd. Zagreb.
MENAC Antica i MENAC-MIHALIĆ Mira: *Frazemi i poslovice u dalmatinsko-venecijanskom govoru Splita u 20. stoljeću*. Zagreb.

2015:

GLOVNÁ Juraj: *Frazeológia*. Nitra.
KREJČÍ Pavel: *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu. Kontrastivní analýza*. Brno.
ВУЛОВИЋ Наташа: *Српска фразеологија и религија: лингвокултуролошка истраживања*. Београд.

2016:

ČERMÁK František (hl. red.): *Slovník české frazeologie a idiomatiky 5. Onomaziologický slovník*. Praha.
MAGALOVÁ Gabriela: *Frazeológia pre pedagogickú prax*. Trnava.
MUŠOVIĆ Abdulah: *Sandžački frazeološki rječnik*. Novi Pazar.
ПЕТРОВА Славка: *Фраzeологичните единици в медијната реч: лингвистичен прочит на спортната журналистика*. София.
ШКЛИФОВ Благој: *Фраzeологичен речник на говор на село Черешница, Костурско*. София.

2017:

BALÁKOVÁ Dana a KOVÁČOVÁ Viera: *K výskumu biblickej frazeológie*. Ružomberok.
BARČOT Branka: *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb.
ĆORALIĆ Zrinka i MUJAGIĆ Mersina: *O frazeologiji odabranih Ćopićevih djela*. Bihać.
FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara i HRNJAK Anita: *Bibliografija hrvatske frazeologije. Frazeobibliografski rječnik*. Zagreb.
VIDOVIĆ BOLT Ivana, BARČOT Branka, FINK ARSOVSKI Željka, KOVAČEVIĆ Barbara, PINTARIĆ Neda i VASUNG Ana: *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb.

2018:

ИШТРБАЦ Гордана: *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад.

2019:

ВЪТОВ Върбан: *Фразеологичен речник на българския език за ученици*. София.

2020:

POPOVIĆOVÁ Snežana: *Česká a srbská frazeologie. Na cestě ke dvojjazyčnému frazeologickému slovníku*. Praha.

2021:

UHLÁRIKOVÁ Jasná: *Somatická frazeológia v slovenčine a srbčine*. Nový Sad.

ВЕЛЈАНОВСКА Катерина и МИРЧЕВСКА-БОШЕВА Биљана: *Имињата во македонската фразеологија*. Скопје.

2.3 Kontrastivní analýza české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy

Z přehledu frazeologických publikací, který jsme podali v předchozí kapitole, zřetelně plyne, že nejbohatší frazeologickou produkcí vykazuje slovenská, bulharská, chorvatská a česká lingvistika. Tato skutečnost je výsledkem dlouhodobé systematické badatelské, ale i publikační práce na poli nejen domácí (slovenské, bulharské, chorvatské, české), ale také kontrastivně pojaté frazeologie. Přirozené v tomto smyslu je, že všechny čtyři národní frazeologie mají postupem času vyprofilovaná centra svého výzkumu (typickým příkladem jsou slavistická pracoviště Filozofické fakulty Univerzity v Záhřebu), ale mnohem výrazněji se uplatňují jednotliví „otcové“ (resp. „matky“ v Bulharsku a Chorvatsku) frazeologie, kteří se výrazně zasloužili o teoretické rozpracování frazeologické problematiky ve svém národním prostředí a z jejichž výsledků těží jejich pokračovatelé, kteří mnohdy tyto výsledky překonávají a rozšiřují. Bez velké nadsázky bychom tu mohli hovořit o frazeologických školách.

2.3.1 Česká frazeologická škola

Frazeologická bádání v Česku jsou přibližně od druhé poloviny 70. let 20. století spjata především se jménem Františka ČERMÁKA (Praha). Lze říci, že v žádném ze sledovaných národních prostředí neexistuje natolik výrazná vědecká osobnost, jejíž přínos dané lingvistické disciplíně by byl srovnatelně široký a zásadní. F. Čermák je nejen autorem ve slovanském světě unikátní teoretické koncepce frazeologie a idiomatiky, jejímž ústředním principem je anomálnost spojení dvou jazykových prvků mnoha jazykových rovin (Filipec – Čermák 1985: 169, 175–176, 205), ale také hlavním redaktorem a tvůrcem koncepce monumentálního frazeo-

grafického počínu – pětisvazkového *Slovníku české frazeologie a idiomatiky*. Ucelené zpracování problematiky české frazeologie a idiomatiky přinesl Čermák nejprve ve studijní příručce *Idiomatika a frazeologie češtiny* (1982) a krátce na to v monografii *Česká lexikologie* (oddíl Frazeologie a idiomatika, 1985).

2.3.1.1 Koncepce Františka Čermáka

Základním kritériem pro klasifikaci idiomů a frazémů je „vnitřní vztah komponentů k celku, zvláště po stránce sémantické“ (Filipec – Čermák 1985: 200). Užitá kritéria jsou povahy formální, sémantické a kolokační. Autor hovoří o kombinaci alespoň dvou prvků, pro které platí, že jeden či více z nich nefunguje (nefungují) stejným způsobem v žádné další kombinaci či kombinacích tohoto druhu, anebo se vyskytuje pouze v krajně omezeném jejich množství, popř. jen v jediné kombinaci (tamtéž: 176–177). Konstatuje, že úžejí chápaná frazeologie (tj. bez jednotek větné povahy) se zařazuje „přirozeně a především do oblasti lexikologie a lexikografie“ (tamtéž: 166). Funkčně je idiomatika a frazeologie (IF) vždy paralelní a komplementární s běžným jazykem, z něhož i čerpá, avšak od něhož se řadou základních principů odlišuje (tamtéž: 167). K hlavním a nejčastěji zdůrazňovaným kritériím vymezení frazeologické jednotky (FJ) patří podle Čermáka mj. ustálenost, reprodukovatelnost, víceslovnost, syntaktická ustrnulost, nesoučtovost významů komponentů, sémantická nerozložitelnost, ekvivalentnost slovu, obraznost, emocionálnost aj. (tamtéž: 168–169). Ve frazeologii autor používá termín kolokabilita jako pojmenování specifického typu syntagmaticity, který se vyznačuje spojitelností jednotek pouze na těch rovinách, na kterých lze uvažovat o významu (tamtéž: 173). Základní princip, který frazeologické jednotky utváří, je princip kombinatorický, který mj. umožňuje generovat stále nová pojmenování nejen v tzv. pravidelném jazyce, ale i ve frazeologii, kde se jedná o pojmenování anomální (Čermák 2007: 26).

Pro pojmenování celé disciplíny i její základní jednotky používá Čermák dvojkomponentového označení (frazeologie a idiomatika – frazém a idiom), což vysvětluje následovně: „analyzuje-li se kombinatorický útvar formálně, z hlediska formálních rysů, mluví se o frazému, zatímco analýza sémantická, z hlediska relevantních sémantických rysů, opravňuje užití názvu idiom“ (Čermák 2017, srov. též Čermák: 2007: 33). Některé prvky lexikální roviny mají extrémně omezenou spojitelnost, vyskytují se pouze v konkrétním frazeologickém slovním spojení. Takovéto prvky by mimo frazeologickou jednotku fakticky nemohly existovat. Z hlediska kolokability je tedy lze nazývat monokolokabilními (Filipec – Čermák 1985: 173). Na sémantické úrovni pak Čermák hovoří o kompatibilitě (slučitelnosti – tamtéž: 174). Zatímco v pravidelném jazyce se inkompatibilní prvky nespojují, v idiomatice a frazeologii je takovéto spojení zcela běžné (tamtéž). Idiomy, mezi jejichž komponenty je kompatibilita, připouštějí vedle frazeologického významu též existenci významu

doslovného. Takovéto případy lze nazývat frazeologickými homonymy (tamtéž: 175). Frazém a idiom je pak podle Čermáka „nemodelové a ustálené syntagma prvků, z nichž (aspoň) jeden je z hlediska druhého členem extrémně omezeného a zavřeného paradigmatu (formálně a většinou i sémanticky)“ (tamtéž: 177, viz též Čermák 2007: 32), třebaže autor konstatuje obtížnost při pokusu o komplexní definici frazeologické jednotky (Filipec – Čermák 1985: 176–177).

Jednotku frazeologie a idiomaticity – frazém, idiom – Čermák charakterizuje ve své starší příručce jako „ustálenou kombinaci minimálně dvou forem (morfémů, lexémů, kolokací, vět), která je různě anomální formálně, kolokačně i sémanticky a tvoří jednotku bezprostředně vyšší roviny. Je vymezená v různém, avšak zřetelném stupni integrální konsituční funkcí a denotátem, jež nejsou z hlediska svých komponentů plně derivovatelné, prediktabilní a jež ani naopak na ně nelze zpátky beze zbytku, popř. vůbec rozložit. Oblast IF je pak oblastí takových kombinací“ (Čermák 1982: 115). Z definice tedy vyplývá, že o frazeologii a idiomaticitě lze mluvit nejen tehdy, máme-li na mysli sémanticky anomální kombinaci slov, ale též sémanticky anomální kombinaci prvků jiných jazykových rovin, pokud mají významově-obsahovou stránku (srov. Filipec – Čermák 1985: 205). Anomálnost spojení (v kontrastu se systémovostí v pravidelném jazyce danou spolehlivostí formálních a sémantických pravidel) je tedy pro Čermákovu koncepci ústředním konstitutivním rysem frazeologie, neboť je v ní v různém stupni vsudypřítomná (Čermák 2007: 30). Čím více anomálií přitom frazém vykazuje, tím je idiomatictější a naopak (tamtéž: 32). V jednom frazému se přitom mohou ojedinele kombinovat i prvky různých rovin (Filipec – Čermák 1985: 206). Dále F. Čermák zkoumá zevrubně idiom a frazém z hlediska struktury, sémantiky, motivace, stylové platnosti apod. a uvádí přehled typů frazému a idiomu (tamtéž: 200–204). Zvláštní kapitolu věnuje F. Čermák přirovnání (tamtéž: 217–219). Nakonec popisuje typy transformací IF (rozlišuje mezirovinnou, vnitrorovinnou a individuální transformaci aktualizací) (tamtéž: 223–228) a všimá si komunikativní funkce idiomů a frazémů (tamtéž: 229–235).

Klasifikace idiomů a frazémů (IF) z hlediska strukturního podle výše řečeného má u Čermáka následující podobu:⁴⁵

1. lexikální IF (jejich komponenty jsou z roviny morfematické, např. *najít; předsevzetí*)
2. kolokační IF (jejich komponenty jsou z roviny morfematické i lexikální):⁴⁶
 - a) se synsémantickými komponenty (např. *ke všemu; co do*)
 - b) s autosémantickými i synsémantickými komponenty (např. *od oka; bez okolků*)

⁴⁵ F. Čermák se záměrně o klasifikaci na základě jiných hledisek ani nesnaží, neboť je považuje z různých důvodů za problematická (viz Čermák 2007: 44).

⁴⁶ Zde chápe F. Čermák morfémy v širším smyslu; volné morfémy jsou zároveň slovem (Filipec – Čermák 1985: 206).

2.3 Kontrastivní analýza české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy

- c) s autosémantickými komponenty (např. *chytat lelky; jablko sváru*)
- 3. propoziční IF:
 - a) se synsémantickými komponenty (jejich komponenty jsou z roviny morfematické – např. *To tak!; Že by?*)
 - b) s autosémantickými, resp. kolokačními komponenty (jejich komponenty jsou z roviny lexikální, resp. kolokační – např. *Chcíp tam pes; Pozdě bycha honit*)
- 4. polypropoziční IF:
 - a) monosubjektové (jejich komponenty jsou z roviny kolokační nebo propoziční – např. *Tak dlouho se chodí se džbánem pro vodu, až se ucho utrhne!*)
 - b) intersubjektové (jejich komponenty jsou z roviny propoziční – např. *Pozdrav pámbu! x Dejž to pámbu!*) (klasifikace viz Filipec – Čermák 1985: 206–207, 237–238)
- 5. interstratální IF (řídcejší případ, kdy jejich komponenty pocházejí z různých rovin – např. *dát někomu, co se do něj vejde; tvářit se, jako by se nechumelilo*) (Čermák 2007: 43).

Jednotky nacházející se na pomezí pravidelného jazyka a frazeologie nazývá Čermák kvazifrazémy a kvazidiomy. Řadí k nim:

- a) výrazy s konkrétním denotátem (např. *kočičí hlava*)
- b) výrazy terminologické povahy (např. *mrtvý chod*)
- c) některé výrazy se synsémantickými komponenty (např. *ve srovnání s někým*)
- d) některé výrazy s desémantizovaným komponentem (např. *bejt potřebnej*)
- e) výrazy s omezenou kolokabilitou komponentů (např. *širé moře*)
- f) některé výrazy verbonominální s abstraktním substantivem (např. *věnovat pozornost*) (tamtéž: 205).

F. Čermák tedy frazémy klasifikuje pomocí funkčních opisů jako určité formální typy a podtypy, neuzivá žádných specifických terminologických⁴⁷ ani tradičních⁴⁸ označení.

2.3.1.2 Jiné koncepce

S popisem frazeologické teorie je možné se setkat ještě v řadě dalších publikací (učebnicích, mluvnicích, slovnících),⁴⁹ některé z nich byly předmětem podrobné

47 Jako např. slovenská frazeologická teorie.

48 Jako např. rčení, úsloví, obrat, přísloví, pořekadlo, pranostika apod. (srov. k tomu též Čermák 2007: 33).

49 Asi nejkompexnější a zároveň nejdostupnější výklad podává *Nový encyklopedický slovník češtiny* (2017) přístupný výhradně online. Autory příslušných statí jsou František Čermák (hesla Frazeologie a idiomaticita, Frazém a idiom a Frazeografie) a Zdeňka Hladká (heslo Frazeologický slovník).

analýzy, kterou provedl autor těchto řádků (viz Krejčí 2006a, 2006b). Badatelé se v nich v zásadních otázkách většinou neliší od pojetí Čermákova. Mirek ČEJKA mj. hovoří o nedostatcích formálního, synchronního přístupu, podle kterého je frazém „sémanticky nečleněný a nečlenitelný celek, takže nemá smyslu mluvit z lexikálně sémantického hlediska o jeho součástech a jejich významu“ (Čejka 1992: 33). Konstatuje nutnost vzít v úvahu i hledisko diachronní, neboť kupř. význam slovních komponentů (nebo některého z nich), které jsou součástí frazeologické jednotky, se často promítá do jejího celkového významu (viz tamtéž) a vztah mezi doslovným a frazeologizovaným významem nemusí být vždy zastřený, protože frazeologizace určitého slovního spojení může probíhat přímo „před očima uživatelů jazyka“ (tamtéž). Obecná definice frazému a idiomu pak bude podle Čejky vypadat tak, že se jedná o „nemodelové a ustálené syntagma jazykových jednotek, z nichž aspoň jedna je z hlediska druhé členem extrémně omezeného a formálně, většinou však i sémanticky zavřeného paradigmatu“ (tamtéž: 34). M. Čejka tu vědomě vychází z teorie F. Čermáka. Případy, kdy existuje vedle frazeologického významu i význam doslovný, označuje autor jako frazeologická homonyma (př. *vypustit pokusný balónek* nebo *chcípł tam pes* – viz tamtéž). Do přechodného pásma kvazifrazémů a kvaziidiomů řadí slovní spojení s omezenou mírou kolokability (*otevřít dokořán*), sousloví s abstrakty (*věnovat pozornost*) nebo případy s ustálenou metaforou nebo metonymií (*zlatý déšť*, *tvrdá hlava*), a to především tehdy, „mají-li konkrétní denotáty“ (tamtéž). Stejně jako Čermák upozorňuje, že o frazémehch můžeme hovořit i na rovině morfologické – pak hovoříme o tzv. idiomatických kompozitech (*mateřídouška*, *strašpytel*) nebo idiomatických derivátech (*zákeřný*) (tamtéž: 35). Jinak než Čermák se ovšem Čejka staví k tzv. propozičním a polypropozičním „fixovaným útvarům“ (rčením, příslovím, pořekadlům, okřídleným slovům, citátům, apod.). Zde navrhuje, aby část takovýchto útvarů byla zkoumána „jako případy velmi obecně pojaté kategorie citátů“. Paremiologii pak navrhuje vyčlenit jako samostatnou disciplínu (tamtéž).

2.3.2 Slovenská frazeologická škola

Frazeologická bádání na Slovensku jsou přibližně od sedmdesátých let minulého století spojena v prvé řadě se jménem Jozefa MLACKA (Bratislava, v současnosti Ružomberok), který zpracoval slovenskou frazeologii monograficky už v roce 1977. Bylo to vůbec první komplexní zpracování frazeologické problematiky i v rámci tehdejšího Československa. Jeho *Slovenská frazeológia* se dočkala druhého, doplněného vydání v roce 1984. Na rozdíl od českého prostředí se však na Slovensku výrazně profilovala i řada dalších frazeologů, jejichž odborná činnost je zaznamenána nejen v dílčích studiích, ale především v monografiích nejružnějšího charakteru (podrobněji o tom viz především předchozí kapitola 2.2). O široké personální základně slovenské frazeologie svědčí například řada sborníků nazvaných *Frazeo-*

logické štúdie (mezi roky 1996 a 2014 vyšlo postupně v nepravidelných intervalech šest svazků) nebo sborník *Percepcia nadprirodzena vo frazeológii* (2019) z cyklu mezinárodních frazeologických konferencí SLAVOFRAZ.⁵⁰

2.3.2.1 Koncepce Jozefa Mlacka

Jozef Mlacek označuje základní jednotku frazeologie jako frazéma, za v zásadě synonymní ovšem považuje i starší (a méně vhodné) termíny frazeologismus nebo frazeologická jednotka (Mlacek 1984: 20–24). Frazém definuje jako „ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou a nerozložiteľnosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou“ (tamtéž: 46). Poměrně strohou definici frazému pak vysvětluje následovně: „Ako špecifikujúce a obmedzujúce príznaky sa uvádzajú len tie jej vlastnosti, ktoré sa ukázali ako najvšeobecnejšie vlastnosti všetkých (alebo takmer všetkých) frazeologických jednotiek“ (tamtéž). Jednoduchou, přitom komplexní definici podává Martin OLOŠTIAK, který frazém definuje jako „expresívno-evaluatívny, ustálený, obrazný, nadslovný, reprodukováný, dispozičný, druhotný, anomálny, synkretický druh pomenovania“ (Ološtiak – Ivanová 2013: 152) a dodává, že „[a]ni jedna z vlastností totiž sama osebe nepostačuje na to, aby sme dané slovné spojenie mohli pokladať za frazému. Frazému robí frazémou len zväzok týchto vlastností, ktoré navyše môžu byť v tej-ktorej frazéme zastúpené v nerovnakej miere, napr. mení sa miera obraznosti“ (tamtéž).

Jozef Mlacek se jednoznačně hlásí k širokému chápání frazeologie, přičemž odmítání určitých konstrukčních typů považuje za přežitě: „Ako plne oprávnené sa podľa nových výskumov ukazuje práve široké chápanie frazeológie i frazeologickej jednotky“ (Mlacek 1984: 47). Základním konstrukčním typem frazémů je podle Mlacka syntagma, ostatní typy (věta, souvětí, spojení nesyntagmatické povahy) jsou příznakové. Frazémy nejen že pojmenovávají, ale také hodnotí (podle F. Mika [1978/79] „pomenovávají vyjadrujúc“), obsahují konotační prvky. Čistě pojmenovací frazémy, tj. ty jednotky, které jsou (téměř) bez konotační složky, jsou fakticky Čermákovy kvazifrazémy. Na opačném pólu stojí jednotky, u nichž převažuje složka hodnoticí (Mlacek tu parafrázuje Mika užitím jejich popisu jako jednotek, které „vyjadrujú pomenovávajú“); jsou jimi především tzv. frazeotextémy (tj. parémie

50 Pro srovnání – v českém prostředí se jednou za dva roky pravidelně setkávají paremiologové na konferenci *Parémie národů slovanských* pořádané Ostravskou univerzitou (poprvé se konala v roce 2002 u příležitosti 150. výročí úmrtí F. L. Čelakovského a vydání jeho *Mudrosloví*, v roce 2018 se konala již podeváté, v roce 2020 byla kvůli protiepidemickým opatřením zrušena). Duší těchto setkávání je ostravská frazeoložka Eva Mrhačová. Parémiologie je však přece jen poněkud specifická lingvistická disciplína zaměřená na jednotky frazeologického charakteru jen zčásti (srov. např. srovnání frazeologie a parémiologie u J. Mlacka [1984: 10–11]).

– přísloví, pořekadla, pranostiky...) odpovídající Čermákovým propozičním a polypropozičním IF (Mlacek 2001: 12–13, srov. též Ološtiak – Ivanová 2013: 154).

K otázce míry desémantizace komponentů frazému (což se týká především těch syntagmatické povahy) zaujímá J. Mlacek jasné stanovisko v tom smyslu, že jednotky, jako jsou např. *šibeničný humor*, *modrý pondelok*, *veľké zvierá*, *lukulské hody*, *krokodílie slzy* apod. do frazeologie jednoznačně patří, tj. sémantický posun pouze u jednoho z komponentů je dostatečným důvodem a u posledního příkladu je zase podstatným signálem nemožnost vytvořit singulárový tvar, aniž by nedošlo ke ztrátě sémantiky celého nominálního výrazu (Mlacek 2001: 26–29). S tím souvisí i jeho přesvědčení, že „pri vzniku frazémy síce dochádza k desémantizácii slova, avšak táto premena je len niekedy úplná, skôr býva iba čiastočná“ (Mlacek 2007: 78); připomíná tu přitom, že se schopností odstupňování této kvality už pracoval Vinogradov ve svém tradičním členění frazeologických jednotek na srůsty, celky a spojení (tamtéž). Jako specifické případy frazeologizovaného slovního spojení pak Mlacek chápe terminologická pojmenování – především rostlin – typu *pastierska kapsička*, *psí jazyk* apod. (Mlacek 2001: 29).

Idiomaticky, anomálně utvořená slova typu *materídouška*, která F. Čermák pokládá v rámci své koncepce za IF, řadí Mlacek pouze k tzv. idiomatickým kompozitům nebo idiomatickým derivátům (připomeňme, že stejné termíny používá i M. Čejka), nepovažuje je však za frazémy, odvolává se přitom na přijatý princip tvarovosti: „[p]ráve princíp tvarovosti umožňuje aj pri rešpektovaní idiomatickosti uvedených útvarov nepokladať ich aj za frazémy: sú to *idiomatické kompozitá*, *idiomatické deriváty*, prípadne aj *idiomatické slovné tvary*, ale nie frazémy“ (tamtéž: 23).

Jednotlivé konstrukční typy frazémů J. Mlacek člení takto:

- a) frazémy so stavbou syntagmy (neslovesnej alebo slovesnej – např. *raz za turecký rok*; *dostať sa z blata do kaluže*) – jinak též frazeolexémy⁵¹
- b) frazémy so stavbou vety alebo súvetia (frazetextémy, často paremiologickej povahy – např. *trafila kosa na kameň*; *i vlk sa nasýtil i baran zostal celý*)
- c) minimálne frazémy (tj. frazémy s jediným autosémantickým komponentem – např. *do haliera*; *bez fanfár*; *ani o piadť*; *po našom*)⁵²
- d) subfrazémy (tj. frazémy s výhradně synsémantickými komponenty – např. *len aby*; *no nazdar*; *ale-ale*; *už-už*)⁵³

51 Srov. např. Ološtiak – Ivanová (2013: 154).

52 Tento typ podrobně rozpracovala Mária Dobříková (1997). F. Čermák je klasifikuje jako frazémy gramatické povahy – přesněji předložkové a spojkové frazémy (SČFI-VN 2009: 495–497).

53 Tento typ byl podle J. Mlackinga (2001: 20) explicitně vyčleněn teprve v terminologickém slovníku frazeologie (FrazTerm 1995: 114). F. Čermák tento konstrukční typ klasifikuje rovněž jako frazémy gramatické povahy – přesněji částicové frazémy (SČFI-VN 2009: 497–498).

- e) tzv. jednoslovné frazémy (např. *zotrieť niekoho; mať s niekým niečo; chodiť s niekým*)⁵⁴
- f) frazeologizované konštrukcie (tzv. syntaktické frazémy, frazeoschémata – např. *ako číta, tak číta; riaditeľ sem, riaditeľ tam*) (Mlacek 2001: 21).

2.3.3 Chorvatská frazeologická škola

2.3.3.1 Koncepte Antice Menacové (záhřebský směr)

Základní kritéria pro vymezení a klasifikaci frazému z pohledu tzv. záhřebské frazeologické školy (nebo možná přesněji záhřebského směru chorvatské frazeologické školy) nastínila ve své monografii *Hrvatska frazeologija Antica* MENACOVÁ (2007). V této práci všechny možné aspekty analýzy frazémů autorka spíše jen shrnuje, konstatuje a ilustruje na příkladech. Nepouští se do žádných hlubších ani složitějších teoretických úvah po vzoru F. Čermáka nebo J. Mlacka. Koncepte, kterou A. Menacová, Ž. Fink Arsovska a další zástupci záhřebského směru zastávají, by se dala ve stručnosti vyjádřit takto:

1. Terminologický aspekt – lingvistickou disciplínu, která se frazeologickými slovními spojeními zabývá, nazývá Menacová frazeologija, jednotku frazeologie frazem. Tomuto termínu dává jednoznačnou přednost před ostatními možnostmi (frazeologizmi, frazeologemi, idiomi, frazeološke jedinice atd. – Menac 2007: 11, podobně též Fink Arsovska 2002: 6), ačkoliv ještě počátkem devadesátých let 20. století v chorvatské frazeologické literatuře převažoval pod vlivem ruské školy termín frazeologizam (← rus. фразеологизм) (Vidović Bolt 2011: 17).

2. Sémantický aspekt – frazémy definuje jako slovní spojení, u nichž „dolazi do promjene odnosno gubitka značenja svih ili nekih sastavnica (bar jedne od njih) pa značenje cijele sveze ne proistječe iz značenja pojedinih sastavnica“ (Menac 2007: 9), tj. „značenje cjeline (...) nije jednako zbroju značenja pojedinih sastavnica“ (tamtéž: 15). Ž. Fink Arsovska zdůrazňuje u frazémů vzniklých na bázi volných slovních spojení též obraznost („slikovitost“), která je přítomná hluboko ve struktuře těchto frazémů, které vznikly sémantickou transformací („semantička preoblika, sem. pretvorba“), resp. desémantizací „svih ili dijela frazeoloških komponenata (sastavnica) u frazemu“ (Fink Arsovska 2002: 6). Tento obraz původního významu volného slovního spojení („semantički talog“) poté pomáhá při dešifrování nového, již frazeologického významu (př. *skinuti krinku s lica; bacati u isti koga, što*) (tamtéž: 7). Zásadní je tu v každém případě to, že obě citované protagonistky záhřebského směru chorvatské frazeologické školy nevyřazují z frazeologie

54 Do slovenské frazeologie tento typ poprvé uvedl František Miko (Miko a kol. 1989 – viz Dobříková 2014: 16). Problematikou lexikografického zpracování takových jednotek (ve slovenštině a bulharštině) se zabývala M. Košková (2003).

2 Teorie frazeologie

(ani neodsouvají na její periférii) takové jednotky, u nichž se desémantizace dotkla pouze některých komponentů (Ž. Fink Arsovská ji nazývá „djelomična desemantizacija“ a uvádí příklady *lavovski dio* „největší dio, nesrazmjerno velik dio“ nebo *raditi na crno* „raditi mimo zakonskih propisa, ilegalno raditi“ – viz tamtéž). Kromě základního významu lze u některých frazémů identifikovat též konotativní význam, který může obsahovat pozitivně hodnotící příznak („odobravanje“) – např. *domaće ognjište; čuvati kao oči u glavi* aj., negativně hodnotící příznak („neodobravanje“) – např. *imati debelu kožu; plesati kako drugi svira; lijevati ulje u vatru* aj., příznak humoru („humor“) – např. *mlad kao rosa u podne; nije šija nego vrat* aj., příznak úcty („svečani ton“) – např. *položiti na oltar domovine; ispratiti na vječno prebivalište (počivalište)* apod. (Menac 2007: 20).

3. Syntaktický aspekt – frazémy vykazují „uglavnom stabilan red riječi“ (Menac 2007: 15) a dále se sleduje jejich zapojení do větné struktury a jejich funkce. Podle toho, jaký slovní druh je syntakticky řídicím nebo určujícím členem, dělíme frazémy nejčastěji na substantivní (př. *na brzu ruku*), adjektivní (př. *brz na šakama*) nebo verbální (př. *otvoriti vatru na koga*), slovní spojení bez závislého členu bývají méně časté (př. adverbialní *jasno i glasno* nebo numerický *ni pet ni šest*) (Fink Arsovska 2002: 8).

4. Strukturální aspekt – frazémy mívají „čvrstu strukturu u kojoj su leksičke zamjene ograničene, a gramatičke ne unose semantičkih promjena“ (Menac 2007: 15). Může docházet k vypuštění některého z komponentů (elipsa – např. *bez kraja <i konca>; od Kulina bana <i dobrijeh dana>* – tamtéž: 19), nebo k nahrazení některého z komponentů synonymním výrazem (substituce synonymem – např. *dati znak (mig, signal); istući (izlemati, isprebijati) na mrtvo ime* – tamtéž), anebo k nahrazení některého z komponentů jiným výrazem, který ovšem význam frazému nemění (substituce jiným výrazem – např. *tko (bog, vrag) bi ga znao; stari lisac (mačak); praviti se lud (blesav, nevjest, Tošo, Englez, Kinez)* – tamtéž).⁵⁵

5. Formální aspekt – frazém může mít v zásadě tři podoby: „najmanji mu je opseg kad se sastoji od jedne samostalne i jedne pomoćne riječi, a najveći opseg frazema nije određen“ (Menac 2007: 19). Vedle nejtypičtější formy frazému – slovního spojení (jinak též syntagmatu či kolokace), chorv. „skup riječi“ (tamtéž: 18), kterou mají jednotky jako *desna ruka; krokodilske suze; dobiti šipak; govoriti u vjetar; ognjem i mačem*, Menacová řadí mezi frazémy i jednotky typu *po domaću; za dlaku; ni u snu; preko noći*, tedy tzv. minimální či gramatické frazémy (srov. výše Mlacek, resp. Čermák), jež mají podobu fonetického slova (chorv. „fonetska riječ“ – tamtéž),⁵⁶ ale i jednotky typu *vrag ne spava; bog bi ga znao; na jedno uho ude, a na drugo*

55 Sémantický, syntaktický a strukturální aspekt považuje Željka Fink Arsovská za nejdůležitější aspekt frazeologické analýzy (Fink Arsovska 2002: 8).

56 Taková struktura – abychom ji vůbec mohli považovat za fonetické slovo – musí rovněž představovat celek s jedním přízvukem (takt), což je fonetické kritérium takového minimálního frazému (viz např. Fink Arsovska 2002: 8).

izade, jež mají formu větnou (chorv. „rečenica“ – tamtéž). Jak z ukázky plyne, tato forma může mít podobu jednoduché věty („prosta rečenica“ – *vrane su mozak ispile komu*) nebo souvětí („složena rečenica“), a to jak souřadného („neovisno složena r.“ – *na jedno uho uđe, a na drugo izade*), tak i podřadného („ovisno složena r.“ – *trla baba lan da joj prode dan*) (tamtéž: 19). Co se týče přísloví, pořekadel („poslovice“) a podobných paremiologických útvarů, Menacová je z frazeologie velice opatrně vytěšňuje, třebaže mnohým z nich přiznává jistou úlohu při vzniku řady frazémů. Tyto jednotky se podle ní „obično ne uvrštavaju u frazeme, ali često daju poticaj za stvaranje frazema, najčešće svojim cijepanjem ili skraćivanjem ([...] *tih voda / brijege dere*)“ (tamtéž: 17).⁵⁷

6. Kategoriaální aspekt – frazémy můžeme klasifikovat podle toho, jaký kategoriální význam mají, tento aspekt tedy úzce souvisí s jejich sémantickou stránkou. Ž. Fink Arsovska k tomu dodává: „U frazeološkoj je teoriji prisutno nekoliko različitih podjela frazema s obzirom na kategorijalno značenje, ali su im zajedničke sljedeće osnovne (najbrojnije) kategorije: *glagolski, imenički, priložni, pridjevski*, a spominju se i malobrojnije skupine *zamjeničkih, neodređeno-količinskih, modalnih te uzvičnih frazema*“ (Fink Arsovska 2002: 9). To, do jaké kategorie frazém náleží, lze určit na základě vyjádření jeho významu, např. frazém *zadnja ruža na svirali* „sasvim nevažna (nezanimljiva) stvar (osoba)“ patří do kategorie jmenných frazémů, kdežto *gdje je bog rekao laku noć* „jako daleko, u zabiti“ patří do kategorie adverbiálních frazémů (tamtéž). Na to, do jaké kategorie příslušný frazém patří, lze rovněž usuzovat z jeho syntaktického zapojení do příslušného diskurzu.

7. Stylistický aspekt – frazémy, stejně jako lexémy určitého jazyka můžou náležet různým jazykovým stylům. A. Menacová přitom mj. zdůrazňuje existenci stylově neutrální frazeologie, která se užívá ve všech funkčních stylech, a to „bez posebnih ekspresivno-emocionalnih nijansa“ (Menac 2007: 19) – např. *od jutra do mraka; kao nikad; pod vedrim nebom* aj. – tamtéž). Přesto se expresivita dá považovat za charakteristickou vlastnost frazémů, byť nemusí být vždy nutně přítomná (Fink Arsovska 2002: 7).

Željka FINK ARSOVSKÁ dále upozorňuje na rozdíl mezi užším a širším chápáním frazeologie. Výše uvedené aspekty považuje za užší chápání frazeologie. Její širší podoba („šira frazeologija, frazeologija u širem smislu“) podle ní navíc obsahuje „dio ustaljenih izraza za koje nije karakteristična potpuna desemantizacija (...), slikovitost, ekspresivnost i konotativno značenje“ (tamtéž). Jedná se o ustálená slovní spojení, ucelená a s pevnou strukturou, která se vyskytují především v terminologii nejrůznějších oborů (*crna burza; morski pas; jaje na oko...* – tamtéž; srov. též Vidović Bolt 2011: 16). Dále podle Fink Arsovské bývají součástí širšího chápání frazeologie i verbonominální slovní spojení typu *donijeti odluku*

57 Ž. Fink Arsovska (2002: 8) nevyčleňuje formální aspekt samostatně, ale vnímá ho jako součást aspektu strukturního.

2 Teorie frazeologie

„učinit rozhodnutí“, *doći do zaključka* „dojít k závěru“, *uzeti u obzir* „vzít v úvahu“ apod. (Fink Arsovski 2002: 8). V chorvatské frazeologii se dokonce objevil nepřítliš úspěšný návrh, aby se předmět zkoumání obou frazeologických proudů odlišil terminologicky – frazém coby objekt zkoumání frazeologie v užším smyslu by se nazýval výrok (orig. izričaj) a frazém coby objekt zkoumání frazeologie v širším smyslu zase lokuce (orig. lokucija) (Vajs – Zečević 1994: 177, cit. dle Vidović Bolt 2011: 16; srov. dále Kaldieva-Zacharieva 2013).

2.3.3.2 Koncepce Josipa Matešiće (mannheimský směr)

Tento směr je reprezentován prakticky výhradně Josipem Matešićem. Právě tento lingvista se zasazoval už v roce 1979 o to, aby se jednotka frazeologie terminologicky ustálila na podobě „frazém“, slovy: „Frazem tvori terminološki red s jedinicom nižih nivoa leksemom, morfemom, fonemom; pri tome smo svjesni da postoje razlike. Svaki tekst se može razložiti u lekseme, morfeme i foneme, ali ne i svaki u frazem“ (Matešić 1979, cit. dle Vidović Bolt 2011: 17).⁵⁸ Jeho kritéria pro identifikaci frazeologické jednotky, která shrnul v úvodu ke svému slovníku (1982), jsou v mnohém shodná se záhřebským směrem. Podstatný rozdíl je ovšem patrný už v základním vymezení toho, jak vlastně frazém chápat, jak ho vymežit – podle Matešiće jsou frazémy „jedinice jezika značenjskoga karaktera koje se kao cjelina reproduciraju u govornom aktu, raspolažući pri tome najmanje dvjema punoznačnim (autosemantičkim) riječima, od kojih barem jedna upućuje na semantičku pretvorbu, jedinice koje, zbog sposobnosti uklapanja u kontekst, poput svake druge riječi, mogu vršiti sintaktičku funkciju u rečenici“ (FRHSJ 1982: VI). Jinak řečeno, i Matešić tu hovoří o sémantické transformaci („pretvorba“) alespoň jednoho autosémantického komponentu, která dodá frazeologizovanému slovnímu spojení požadovanou idiomaticnost. Z formálního hlediska Matešić do frazeologie neřadí ani „poslovice, krilatice, citati, situativne izreke, termini“ a vlastně žádné konstrukce větného charakteru (tamtéž) – tu je již opět ve shodě s Menacovou.

Frazém se tedy dle I. Vidović Boltové (2011: 19) vyznačuje především (nikoliv však výhradně):

- a) pevnou strukturou,
- b) nesouladem významu frazému se součtem významů jeho jednotlivých komponentů,
- c) ustáleností,
- d) reprodukovatelností,
- e) desémantizovaností a obrazností,
- f) expresivitou a přítomností konotativního významu,

58 Více z diskuse o frazeologické terminologii viz dále.

g) ztíženou možností překladu mnohých frazeologických jednotek.

Frazém může mít formu fonetického slova (minimální frazém), kolokace (nejběžnější typ frazému) nebo věty; J. Matešić a jeho mannheimský směr chorvatské frazeologické školy však za frazém považuje pouze typ kolokační.

2.3.4 Srbská frazeologie

V případě srbské frazeologie zatím nelze hovořit o nějaké frazeologické škole. Ze zamyšlení Nataši Vulovićové („Резултат нејединственог погледа види се у пару терминолошких појмова: фразеологија у ширем и фразеологија у ужем смислу. Фразеологија у ширем смислу укључује у аналитичка истраживања разне врсте устаљених вишелексемних спојева који се као целине репродукују у језику (тј. говору), где осим фразеологизама спадају и пословице, изреке, изрази, колокације, узречице, крилатице, заклетве, клетве и сл. форме. Фразеологија у ужем смислу бави се само фразеолошким јединицама као језичким јединицама са специфичним језичким својствима која их одвајају од нефразеологизама, као што су: целовито значење, повишена експресивност, конотативност (Мелерович – Мокијенко 2008: 15; Мршевић-Радовић 1987: 66–67)“ Vulović 2015: 13–14) navíc plyne, že jedna z mála autorek monografie o srbské frazeologii z poslední doby považuje za důležité zabývat se otázkou rozsahu frazeologie, tedy něčím, co je v rámci české i slovenské (ale vlastně i chorvatské) frazeologie a idiomaticky již v zásadě vyřešeno ve prospěch širšího chápání.

Dragana MRŠEVIĆ-RADOVIĆOVÁ je autorkou první frazeologicky zaměřené monografie o srbském jazyce (1987). Teoreticky se opírá o petrohradskou frazeologickou školu (Vulović 2015: 22). Frazém (фразем/а/, фразеологизам) ve své první publikaci definuje jako „вишелексемни spoj којег »карактерисхе репродуковање као већ готове језичке јединице« и »експресивност као категоријална фразеолошка особина« и чији их »однос према денотату разликује од других јединица у језику које имају примарну функцију номинације« (Мршевић-Радовић 1987: 12–16)“ (tamtéž: 25).

V monografii Nataši VULOVIĆOVÉ (2015) lze narazit na zatím nejnovější prezentaci frazeologické teorie. Autorka porovnává přístupy srbské, chorvatské, bulharské, ruské, německé a anglosaské a dochází k závěru, že frazém je určován několika „kategoriálními vlastnostmi“ (катероријалне особине), které jej odlišují od slovních spojení nefrazeologického charakteru. Jsou jimi: „1. репродуковање, 2. устаљеност (релативна стабилност), 3. целовитост значења и идиоматичност, 4. секундарна, индиректна номинација, 5. конотативност, 6. експресивност (и емоционалност)“ (Vulović 2015: 25).

Autorka příručky o lexikologii srbštiny Rajna DRAGIĆEVIĆOVÁ se v ní dotkla pouze základů frazeologie coby příbuzné disciplíny lexikologie. Frazeologii pova-

2 Teorie frazeologie

žuje za součást lexikologie v širším smyslu. Její definice základní jednotky, kterou nazývá фразеологизам (идиом, фразеолошки обрт, фразем, устаљена конструкција), je ale poměrně vágní – jsou to „устаљене језичке јединице које се састоје од најмање две речи и имају јединствено значење“ (Dragičević 2007: 24).

Co se týče struktury frazému, Dragičevićová rozlišuje:

1. фразеологизми као предлошко-падешке конструкције (např. [опљачкати] *до голе коже*)
2. синтагме (např. *очитати лекцију*)
3. зависне реченице (např. *где је Бог рекао лаку ноћ*)
4. независне реченице (např. *заиграће мечка и пред њиховим вратима*) (tamtéž: 25).

2.3.5 Bulharská frazeologická škola

Bulharská teorie frazeologie byla ve svých počátcích více než česká, ale podobně jako slovenská nebo chorvatská pod přímým vlivem ruských koncepcí, především té původní Vinogradovovy, budované na sémantické motivovanosti (fraz. srůsty, fraz. celky, fraz. spojení). Tento vliv je dodnes patrný v terminologii – základní jednotka frazeologie se v převážné většině bulharských lingvistických textů nazývá jinak, než je obvyklé v ostatních jihoslovanských frazeologiích, a termínu „frazém“ (orig. фразема), pokud se s ním vůbec pracuje, je přisuzován jiný význam, než jaký známe z ostatních porovnávaných národních koncepcí (viz dále). Jediněná je bulharská frazeologie v tom, že od sedmdesátých, resp. osmdesátých let minulého století do současnosti sice rovněž přinesla hned tři monografické publikace o této jazykovědné disciplíně, avšak na rozdíl od české, resp. slovenské situace, kdy takové monografie byly pokaždé výsledkem bádání jediného autora (F. Čermák [1982, 1985, 2007], resp. J. Mlacek [1977/1984, 2001/2007, 2007]), v Bulharsku jsou jejich autory tři různé osoby: Keti Ničevová (1982, 1987), Vesa Kjuvlievová-Mišajkovová (1986) a Stefana Kaldievová-Zacharievová (2013).

2.3.5.1 Koncepce Keti Ničevové

Koncepce nejznámější bulharské frazeoložky Keti NIČEVOVÉ byla podrobně zpracována hned ve čtyřech publikacích: v rozsáhlé úvodní části k dvojsvazkovému frazeologickému slovníku bulharštiny (1974), ve dvou monografických publikacích stejného jména (1982, 1987) a v další rozsáhlé úvodní části k vlastnímu *Novému frazeologickému slovníku bulharského jazyka* (1993). Ničevová používá pro pojmenování základní jednotky frazeologie termíny převzaté z ruské praxe, tedy фразеологизъм (frazeologismus, rus. фразеологизм) nebo фразеологическа единица

(frazeologická jednotka, rus. фразеологическая единица). M. Dobříková (2014: 20–22) už dříve podrobně popsala přístup Ničevové k rozsahu frazeologie (který se projevil mj. ve výběru jednotek pro dvojdílný *Frazeologický slovník bulharského jazyka* [1974, 1975]), v němž se do frazeologie nezahrnuje slovní spojení typu *отивам на дъното*, jelikož se jedná o prostý opis děje „topit se“,⁵⁹ dále přirovnání (устойчиви сравнения) typu *бял като сняг; черен като въглен*, jelikož komparátum reálně disponuje vlastností vyjádřenou tertiem comparationis, čili nejedná se tu o obrazné vyjádření (tím se ovšem Ničevová liší od Kjuvlievové-Mišajkovové, která je naopak za frazeologismy považuje), a podobně se staví k ustáleným spojením spjatým s neverbální komunikací (*показвам лакът на някого; сбера устни; кимвам с глава*), jelikož jsou podle ní jen opisem aktu takové komunikace, chybí tam prvek abstrakce, a tedy frazeologizace (Ničeva 1987: 21). Přesto má Ničevová ve svém slovníku výrazy jako *бия се в гърдите* nebo *свивам рамене*, neboť prý nemají analogii v neverbální sféře komunikace, a nejsou tedy tzv. frazeologickými homonymy (problematičnost tohoto názoru explicitně konstatuje i výše citovaná M. Dobříková [2014: 25]).

Тур мечешка услуга; мъртва тишина; сляпо черво, kdy je jeden z komponentů v neidiomatické platnosti (nedošlo tedy k úplné sémantické transformaci celého slovního spojení), označuje Ničevová termínem фраземи (jedná se o Vinogradovovu фразеологические сочетания) a chápe je jako tzv. nepravé frazeologismy, a to především – nikoliv však výhradně – kvůli nedostatku nebo ztrátě expresivity (srov. Ničeva 1987: 22 nebo FRBE I: 13). Z ustálených slovních spojení větného charakteru zařazuje do frazeologie jen některé, navíc je nepovažuje za „pravé frazeologické jednotky“, ale nazývá je ustálené fráze (устойчиви фрази) – např. *Загубена работа!; Вятър и мъгла!; Горе главата!* apod. (Ničeva 1987: 30–32). Paremiologické útvary rovněž vnímá selektivně – přísloví a pořekadla (пословици и поговорки) do frazeologie nezahrnuje, jelikož se od frazeologismů odlišují svojí strukturou, funkcí i sémantikou (FRBE I: 16). Jednotky typu *Ходила Цаца на Враца; барабар Петко с мъжете* nebo *Не ца, куме, печено прасе* považuje za tzv. přechodný typ mezi frazémy a příslovími (фразеологизми от преходен тип) (Ničeva 1987: 33–34). Lze totiž u nich vypozorovat sémantickou transformaci celého výrazu. Mimo frazeologii ponechává Ničevová i tzv. frazeologizované konstrukce (фразеологизирани конструкции, синтактични фразеологизми, jinak též frazeoschémata, mnoho z nich má povahu binomiálu) typu *чете та чете; лош не, ами лош; въпрос на дни/часове/възпитание...* apod. Přesto i zde připouští výjimky (např. *от тъмно до тъмно*) (FRBE I: 15).

Jak v úvodní části k frazeologickému slovníku, tak i v pozdější monografii o bulharské frazeologii se Ničevová především snaží vymezit to, co považuje za frazeologismus, vůči jiným, strukturně nebo sémanticky identickým či blízkým

59 Toto slovní spojení má však i frazeologický význam odpovídající českému *jít ke dnu* „upadat, upadnout“ (SČFI-VS 2009: 132).

jednotkám, které však z různých důvodů mezi frazeologismy neřadí. Toto vymezení probíhá na třech úrovních:

1. frazeologismus vs. ustálené slovní spojení (устойчиво словосъчетание);
2. frazeologismus vs. tzv. ustálená fráze, tj. větná struktura (устойчива фраза);
3. frazeologismus vs. slovo (дума) (viz FRBE I: 13 nebo Ničeva 1987: 20 a dále).

Definice frazeologické jednotky tak, jak ji podává Ketí Ničevoová, zní takto: „ФЕ е общоизвестна в даден речеви колектив свръхсловна, разделно оформена, относително устойчива, възпроизводима езикова единица с единно значение, съставена от лексикални единици, чието значение е повече или по-малко избледняло или напълно се е десемантизирало, близка (но не равна) семантично и функционално до думата; по структура ФЕ е словосъчетание или отворено (рядко затворено) изречение и по правило има ярка експресивност“ (Ničeva 1987: 19, znovu pak též v NFRBE: 7). Frazémy jsou tedy především:

1. ustálená slovní spojení s úplnou sémantickou transformací, což se ovšem nevztahuje na terminologizované výrazy typu *момина сълза* „konvalinka“, *овчарска торбичка* „kokoška pastuší tobolka“, *адамова ябълка* „ohryzek (larynx)“ apod., neboť jejich funkce je pouze pojmenovací a navíc postřádají expresivitu (viz Ničeva 1987: 25), dále
2. určité typy frazeologizovaných přirovnání, přičemž musí platit, že komparátum takového přirovnání je sémanticky transformované, tj. vztah mezi tertium comparationis a komparátem nelze odvodit na základě běžné zkušenosti; Ničevoová navíc za frazeologismus považuje pouze pravou stranu přirovnání s komparátorem, bez tertium comparationis, např. (*лъжа*) *като циганин*, (*ям*) *като ламя*, jelikož výrazy na této pozici – slovesa *лъжа* „lhát“ a *ям* „jíst“ – neprošly sémantickou transformací⁶⁰ (výjimkou jsou přirovnání s ironickým příznakem typu *прав като кука* „kriv, izkriven“, *бял като въглен* „mного черен“ apod., kdy je i levá část sémanticky transformovaná, tudíž ji je nutno vnímat jako plnohodnotnou součást frazému – viz NFRBE: 10), dále
3. předložkové výrazy (предложно-именни съчетания) typu *до крак* „(vyhledit, usmrtit) všechny bez výjimky“, dále
4. některá frazeoschéματα, pokud prošla úplnou sémantickou transformací, např. *от тъмно до тъмно*, dále
5. některé tzv. ustálené fráze, tj. jednotky s větnou strukturou, vč. některých pořekadel (např. *има нещо гнило в Дания*), a nakonec
6. většinou dvouslovné výrazy se spojovníkem typu *взел-дал*, *иди-дойди*, *речено-казано*, *тук-там* apod. (srov. především FRBE I: 13–18).

60 K. Ničevoová tyto komponenty s odkazem na K. Čolakovou označuje jako задължително съпровождащ елемент (česky bychom asi řekli závazný nefrazeologický element), ruská frazeoložka N. N. Amosovová (1963) zase jako екзоелемент, tj. vnější element (Ničeva 1987: 76). Jsou to takové složky ustáleného slovního spojení, které jsou pro jeho strukturu obligatorní, avšak nedošlo u nich k sémantické transformaci. Proto je Ničevoová za přímou součást příslušných frazémů nepovažuje.

2.3.5.2 Koncepce Vesy Kjuvlievové-Mišajkovové

S koncepcí Vesy KJUVLIEVOVÉ-MIŠAJKOVOVÉ se můžeme seznámit ve dvou monografiích vyšlých v témže roce (1986): *Ustálená přirovnání v bulharštině* a *Frazeologismy v bulharštině*. V názoru na rozsah frazeologie se jmenovaná frazeoložka od většinového pohledu panujícího v bulharské lingvistice nijak neodlišuje, jednoznačně se hlásí k užšímu pojetí (Kjuvlieva-Mišajkova 1986: 10).

Sémantické hledisko při klasifikaci frazémů uplatňuje Kjuvlievová-Mišajkovová s důrazem na tzv. motivovanost frazeologického významu – podle stupně motivovanosti pak rozlišuje tři typy frazémů: u prvního typu je motivovanost, tj. vnitřní forma zcela průhledná (př. *лягам си с кокошките, до последна капка кръв; черен като циганин*), u druhého typu je motivovanost průhledná jen zčásti (př. *седя на два стола; хвърлям око на нещо; беден като църковна мишка*), u třetího typu se jedná o jednotky s neprůhlednou motivací nebo nemotivované (př. *ни в клин, ни в ръкав; вятър го вее на бяла кобила; пиян като свиня*) (tamtéž: 41).

Jednotky označované jako minimální frazémy badatelka za předmět frazeologie uznává, neboť v nich došlo k sémantické transformaci. Struktura jedno synsémantikem + jedno autosémantikem není překážkou (tamtéž: 10–11). Větnou strukturu frazému autorka připouští (tamtéž: 33), avšak nijak podrobně frazémy tohoto typu ve své monografii nepopisuje, jednoznačně dává přednost syntagmatické nebo komparativní struktuře.

Kjuvlievová-Mišajkovová se od Ničevové zásadně odlišuje v chápání takových frazémů, které obsahují komponent, jenž neprošel desémantizací (*търся под дърво и камък; върви по мед и масло; крокодилски сълзи*, ale i přirovnání jako *хитър като лисица; червен като рак* apod. – tamtéž: 12). Do frazeologie je řadí a vysvětluje to takto: „Ако дадена фразеологична единица не може да съществува и функционира без един от своите съставни елементи, това означава, че той е нейна неделима част, а не външен елемент или дума съпроводител, независимо че запазва своето значение“ (tamtéž: 13), takže frazeologický význam vnímá jako rezultat úplné nebo částečné sémantické transformace jednotlivých komponentů frazému (tamtéž). Je však nutno doplnit, že výše uvedené neplatí pro klíčové (především substantivní) komponenty frazému – ty musí být vždy sémanticky transformované (viz následující odstavec).

Z frazeologie Kjuvlievová-Mišajkovová vytěšňuje tzv. frazeologizované konstrukce (frazeoschémata – např. *герой на героите; подлец на подлеците; глупак на глупаците; мързеливец на мързелиците* apod.), neboť frazeologizace se týká pouze syntaktického modelu, nikoliv celé jednotky, kdežto lexikální prvky, tj. komponenty jednotky, jsou tu vlastně nestálé, proměnlivé (tamtéž: 16). Dalším faktorem hovořícím proti jejich začlenění mezi frazémy je absence sémantické transformace u příslušných substantiv (tamtéž).

2 Teorie frazeologie

Obrazné výrazy typu *момина сълза* „konvalinka“, *овчарска торбичка* „kokoška pastušů tobolka“, *морско свинче* „morče“ apod. slouřící řasto jako termíny do frazeologie v pojetí Kjuvlievové-Mišajkovové rovněž nepatřĩ – dořlo u nich sice k sémantické transformaci, ale tyto výrazy mají pouze nominální funkci (pojmenovávají určitý, řasto botanický denotát) a chybĩ jim expresivita (tamtéř).

To, zda prošel výraz úplnou sémantickou transformací nebo ne, je pro bulharskou lingvistku také základním kritériem pro rozdělení frazémů na tzv. pravé (същински фразеологични единици) a periferní (периферни фразеологични единици) (tamtéř: 37). Pro druhý typ frazémů se v bulharřtině můře jeřtě uřívati termín фраземи, který vřak Kjuvlievová-Mišajkovová nepovařuje za přĩliř vhodný s ohledem na mořnou kolizi s jeho exploatací ve významu frazeologická jednotka obecně (tamtéř: 38). Podobně se zmiňuje o termínu идиоми, který zase bývá uříván pro označení frazémů s nejvyšřĩ mírou frazeologické abstrakce, tj. sémantické neprůhlednosti (tamtéř: 40). Jinak řeceno, jsme tu svědky zcela jiného pojetí opozice termínů frazém a idiom, než jaký v řeském prostředĩ prosazuje F. řermák; dodejme ovšem, ře toto odliřné pojetí je převzato z některých ruských frazeologických teoriĩ (kupř. N. N. Amosovové).

2.3.5.3 Koncepce Stefany Kaldievové-Zacharievové

Nejnoveřji představila koncepci bulharské frazeologie Stefana KALDIEVOVÁ-ZACHARIEVOVÁ. Publikaační platformou jí byl třĩsvazkový projekt zpracování bulharské lexikologie a frazeologie, přĩčemř druhý svazek (2013) byl urřen přavě frazeologii. Jedním z ambiciozních cíľů autorky bylo vyřeřit otázkau terminologie návřhem komplexního terminologického systému, jenř by odpovĩdal potřebám vlastního předmětu zájmu frazeologie (Kaldieva-Zacharieva 2013: 12). Podstatou jejího návřhu je to, ře jakýkoliv termín obsahující substantivní nebo adjektivní element s kořenem *fraz(eo)*-, musí být nutně spojen s vlastní frazeologiĩ, tedy s frazeologickými srůsty (idiomy), frazeologickými jednotkami (obojĩ dle Vinogradovovy klasifikace) a přechodnými frazeologickými jednotkami (termín Niřevové) (tamtéř: 52). Sama podporuje uřívání termínu фразеологизъм, který je podle ní v evropské odborné i laické literatuře pro tento typ ustálených jednotek nejrozřĩřeněřřĩ (tamtéř: 26). Zmiňuje se i o termínu фразема a třebaže reprodukuje jeho systémové vřhody tak, jak je prezentují jeho uřivatelé, nijak jeho rozřĩřování v bulharské frazeologii nepodporuje (tamtéř). Rozhodně pak nedoporučuje uřívati v bulharské odborné literatuře termín идиом, jelikoř je zatířen přĩliř velkým množstvĩm dalřích významů (tamtéř: 27).

S. Kaldievová-Zacharievová se nekompromisně hlásĩ k uřřĩmu chápání frazeologie, z předmětu frazeologického bádání tak vyjímá řadu jednotek, které v rámci řĩřřĩho pojetĩ do frazeologie řazeny bývají: přĩřlovĩ a pořekadla (tj. parémie), citáty,

okřídlené výrazy, ale také jednotky, které nevykazují sémantickou transformaci u všech komponentů (tamtéž: 20, 32, 36, 37–38). Stejně tak z frazeologie vylučuje obrazné terminologizované výrazy jak typu *момина сълаза; овчарска торбичка*, tak i typu *детска градина* „mateřská škola“ (doslova „dětská zahrada“)⁶¹ s jedním metafORIZOVANÝM komponentem – všechny patří pouze mezi ustálená slovní spojení (tamtéž: 33). Za frazémy rovněž nepovažuje frazeoschéματα, která odmítá fakticky ze stejného důvodu jako K. Ničevová – viz výše – a navrhuje označovat je jako charakteristické syntaktické konstrukce, bulh. *характерни синтактични конструкции* (tamtéž: 29). Za frazeologismus tak Kaldieová-Zacharieová považuje takovou jednotku, která současně vykazuje tři základní vlastnosti: „особено, фразеологично значение, образност (която лежи в основата на появата на ФЕ) и номинационна функция от II ранг, характеризираща“ (tamtéž: 32). Jednotky, které dle Vinogradovovy klasifikace označujeme jako frazeologická spojení (фразеологични съчетания), tj. ty, které obsahují jeden komponent s původním, lexikálním významem, nazývá Kaldieová-Zacharieová *колокасе* (колокации – např. *мечешка услуга; леден поглед; гробна тишина; кучешко време*, ale též perifráze typu *вода преговори; правя опит; давам отговор* apod. – tamtéž).

Poměrně hodně místa – celých osm stran – věnuje autorka analýze ustálených přirovnání (устойчиви сравнения). Připomeňme, že otázka toho, zda je součástí frazeologie celé přirovnání, nebo jen jeho část (komparátum s komparátorem), byla „jablkem sváru“ mezi prvními výše zmíněnými bulharskými frazeoložkami (srov. tamtéž: 40–41), a dodejme, že třetí bulharská tvůrkyně frazeologické monografie se mj. podrobně zabývá porovnáváním obou přístupů. Připomíná čtyři typy ustálených přirovnání obsažené a popsané jak ve FRBE I (14–15), tak i u Ničevové (1987: 22–24) a Kjuvlievové-Mišajkovové (1986a: 43–47):

1. typ – komparandu se přisuzuje kvalita, jež je přirozenou součástí komparáta (př. *студен като лед; бял като сняг*)
2. typ – komparandu se přisuzuje kvalita, jež není přirozenou součástí komparáta (př. *пиян като свиня; прост като фасул*)
3. typ – komparandu se přisuzuje kvalita, jež se připisuje komparátu, v jehož pozici je nějaké abstraktum (př. *красив като ангел; яде като ламя*)
4. typ – komparátum spolu s tertiem *comparationis* vytváří obraz s příznakem ironie, hyperboly, alegorie, přičemž sémantika výrazu je v opozici k sémantice tertie *comparationis* (př. *бял като на тенджерѐа дъното; прав като въже в торба*) (Kaldieva-Zacharieva 2013: 42–43).

Zatímco FRBE I a K. Ničevová chápou jako kompletně frazeologizovaná pouze přirovnání čtvrtého typu (proto u prvních tří typů nejsou tertie *comparationis* uvedena v kurzívě), u přirovnání druhého a třetího typu konstatují frazeologizaci

61 Srov. stejný model v srb./chorv. (*д(ј)ечју вртић/дјеџи вртић*), rus. (*детский сад*) nebo něm. (*Kindergarten*).

2 Teorie frazeologie

jen částečnou (pouze pravá strana) a přirovnání prvního typu z frazeologie vylučují, V. Kjuvlievová-Mišajkovová do frazeologie řadí všechny čtyři typy bez komponentového omezování (ovšem „jen“ na její periférii). S. Kaldieva-Zacharieva se v této otázce staví spíše za nevylučování prvního typu z frazeologie (tamtéž: 43) a dále – i v kontrastu s Kjuvlievovou-Mišajkovovou – nepovažuje frazeologizovaná přirovnání za periférii frazeologie – tam odsouvá jen první typ, kdežto většina přirovnání druhého a třetího typu je dle ní „с определено фразеологизирана част“ (tamtéž: 44).

V rámci své snahy vnést světlo do nesourodé frazeologické terminologie se S. Kaldieva-Zacharieva pokouší i o renominaci souboru všech jednotek daného jazyka, které jsou objektem zkoumání frazeologie. Dosud se za tím účelem používalo více termínů: фразеология, фраземика, фразематика nebo идиоматика (tamtéž: 27). Autorka navrhuje, aby se termínu фразеология užívalo i nadále, ovšem ve smyslu pojmenování jádra frazeologie, kdežto termín идиоматика by označoval „цялата съвкупност от разнообразните типове устойчиви изрази, т.е. да носи съдържанието на термина *фразеология в широкия смисъл на понятието*“ (tamtéž: 28), a byl by tedy de facto hyperonymem. Opět jsme tak svědky zcela jiného, hierarchického pojetí – tentokrát ovšem termínů frazeologie a idiomatika, než jaké v českém prostředí užívá a prosazuje F. Čermák (totiž pojetí komplementární).

2.3.5.4 Jiné koncepce

Bulharská jazykyně byla v uplynulých třech dekadách poměrně aktivní ve vydávání lexikologických příruček nebo jiných publikací, v nichž bychom mohli narazit na nějaké další vymezení a popis frazeologie. Většinu z takovýchto relevantních příruček jsme z hlediska popisu frazeologické problematiky zpracovali již dříve (Krejčí 2006a, 2006b) – dodejme jen, že nejkomplexněji se frazeologií ve své *Lexikologii bulharského jazyka* (1998) zabíral Vărban VĂTOV (jinak též úspěšný frazeograf – viz Vătov 1999, 2002, 2019), jenž také jako jediný z posuzovaných současných bulharských lingvistů používal pro pojmenování základní frazeologické jednotky termín фразема, tj. frazém. MIRA NIČEVOVÁ coby autorka praktického frazeologického slovníku bulharštiny (FRBE02) v něm vedle nových frazémů zachycuje též jednotky typu *жълта преца*, tj. frazémy s jedním sémanticky transformovaným komponentem, čímž se alespoň v této otázce přiklání na stranu V. Kjuvlievové-Mišajkovové. Jinak se v zásadě opírá o teorii své matky, K. Ničevové.

Netradiční přístup zvolil ve své stati o tzv. lexikálních idiomech a frazémeh Stilijan STOJČEV (1997). Teoreticky se přitom opřel o Františka Čermáka.⁶²

62 Vycházející ze stejných teoretických východisek a ze své diplomové práce (obhájena 1997) pub-

Stojčev si klade logickou otázku a vzápětí si na ni i odpovídá: „защо семантичната аномалност на една езикова синтаagma, каквато е колокацията (слово-съчетанието) *целя басма на някого*, се оказва достатъчно силен аргумент в полза на нейното определение като идиом или фразема, а при друга езикова синтаagma, каквато е лексемата *окопитя се*, принципино същият аргумент да е недостатъчен? Според нас и в двата случая става въпрос за **идиоми**, първият от които е **колокационен**, а вторият – **лексикален**“ (Stojčev 1997: 260). Bulharské lexikální frazémy dělí na primární (tyto jednotky jsou idiomatizované od samého počátku svého vzniku – př. *сгащя някого някъде* „догоня, уловя някого в такова място, откъдето не може да ми избяга“) a sekundární (k idiomatizaci došlo až druhotně – př. *потурча* ve druhém, idiomatickém významu „открадна, задигна нещо“ nebo „загубя, забутам нещо; сложа нещо някъде и забравя къде“) (tamtéž). Toho, že je tento pohled v bulharské frazeologii spíše okrajový, si je vědom i sám autor, což signalizuje v závěru své studie.

Zatím poslední příručku bulharské lexikologie vydala Vasilka RADEVOVÁ (2017). Frazeologii se v ní zabývá na stránkách 224 až 233. Terminologicky je příručka nevyhraněná, autorka v ní spíše informuje o tom, jaké termíny se pro základní jednotku frazeologie v bulharské odborné literatuře vyskytují (uvádí „*фразеологични единици, фразеологизми* и заемката от руски *фразеологични обороти*“ – Radeva 2017: 225). Zmiňuje i termíny фразема a идиом, druhý ovšem jen jako specifický typ frazému, který prošel úplnou sémantickou transformací – viz tamtéž). Ustálená slovní spojení typu *минерална вода; народно събрание; мобилен телефон* apod. za frazémy nepovažuje (tamtéž: 226), stejně jako perifrastická spojení typu *давам отговор; вземам решение; имам желание* apod. (tamtéž). Do frazeologie však – v souladu s koncepcí K. Ničevové – nezařazuje ani ustálená přirovnání (устойчиви сравнения) typu *гладен като вълк; гол като пушка; беден като църковна мишка; лъже като циганин* apod., a to kvůli nestejně participaci jednotlivých slov na vytváření přeneseného významu (tamtéž: 226). Z frazeologie rovněž vyjímá parémie („*пословиците и поговорките, обобщени като паремии*“ – tamtéž), což vysvětluje rozdílností v charakteru jejich významu a funkce (tamtéž). Přestože existují různé přístupy k frazeologii (sémantický, pragmatický, lingvokulturní aj.), Radevová konstatuje, že se pokaždé zdůrazňují tyto základní charakteristiky frazému: „1. възпроизводимост в речта и константност на лексикалния състав; 2. разделна оформеност и единно цялостно значение; 3. „дублираща“ номинационна функция, съвместна с експлицитране на експресивната и стилистичната“ (tamtéž: 228).

Strukturně frazémy odpovídají větě nebo slovnímu spojení (tamtéž: 229). První přitom mají především zřetelně komunikativní charakter (např. *Каквото повикало,*

likuje přibližně ve stejné době svou stať o lexikálních idiomech a frazémech v českém jazyce i Petra Klötzerová (1998).

2 Teorie frazeologie

това се обадило) nebo sémanticky odpovídají slovu, mají ovšem výrazně expresivní náboj (*затварям си устата*) (tamtéž). Frazémy ve tvaru slovního spojení ve své struktuře obsahují nějaké řídicí plnovýznamové slovo – nejčastěji sloveso nebo podstatné jméno, v menší míře i přídavné jméno (v konstrukcích typu *куцо и са-като*) (tamtéž: 229–230).

2.3.6 Kontrastivní shrnutí teoretických přístupů jednotlivých frazeologických škol

Shrnutí teoretických bádání o frazeologii tak, jak je během uplynulých čtyř desetiletí prezentovaly ve svých zásadních monografiích nebo rozsáhlých úvodech k frazeologickým slovníkům vůdčí osobnosti české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy, provedeme v rámci jednotlivých aspektů naznačených už v souvislosti s představením záhřebského frazeologického směru. Frazeologické definice srbských autorů do tohoto srovnání nezařazujeme, neboť na rozdíl od čtyř výše uvedených frazeologických škol nelze hovořit o nějaké komplexní srbské frazeologické koncepci. Při určování pořadí termínů nebo příkladů jednotlivých národních frazeologií se budeme řídit geografickým klíčem, postupujícíe přitom od severozápadu k jihovýchodu – tedy od českého přes slovenský, chorvatský a nakonec bulharský materiál. Tento klíč současně umožňuje i odstupňování sledovaných jazyků z hlediska jejich blízkosti – ať už geneticko-typologické nebo i grafické.

2.3.6.1 Terminologický aspekt

Jazykovědnou disciplínu, která se zabývá frazeologií toho kterého jazyka, označují všechny čtyři školy jako frazeologie (frazeológia, frazeologija, фразеологija). Výjimkou je tu F. Čermák, který prosazuje dvojkomponentový název frazeologie a idiomatika a analogicky označuje základní jednotku jako frazém a idiom, přičemž první termín označuje jednotku z formálního hlediska, kdežto ten druhý doporučuje aplikovat v případě akcentu na sémantické hledisko. Slovenská a chorvatská frazeologická škola používá prakticky bezvýhradně termín frazém (frazéma, resp. frazem); bulharská frazeologická škola jde svou cestou, která v zásadě kopíruje převažující terminologii ruské frazeologie – většina frazeologických prací používá termín frazeologismus nebo frazeologická jednotka (фразеологизъм, фразеологическа единица, ФЕ). Výjimkou tu není ani nejnovější monografie S. Kaldievové-Zacharievové, která sice důkladně reviduje stávající bulharskou situaci, ale ačkoliv se zabývá i terminologickou stránkou, v otázce pojmenování základní jednotky se drží bulharské tradice. Možnost sladit bulharskou frazeologii v této věci s terminologickými zvyklostmi v ostatních jihoslovanských jazycích, slovenštině

nebo koneckonců i češtině tak zůstala nevyužita a bulharská frazeologie i nadále ve své většině kopíruje sovětské a postsovětské terminologické zvyklosti.⁶³

2.3.6.2 Sémantický aspekt

Sémantika frazeologického výrazu, míra sémantické transformace příslušného modelového slovního spojení, rozsah desémantizace jednotlivých komponentů, z toho všeho plynoucí definice frazému akcentující sémantické hledisko – to vše jsou jevy, na něž nebývá pokaždé stejný názor a které se nakonec promítají do definice základní jednotky frazeologie. F. Čermák v této souvislosti hovoří o nesoučtovosti významů komponentů a sémantické nerozložitelnosti jakožto části vlastností typických pro frazémy a idiomy, z hlediska spojitelnosti pak pracuje s termínem kompatibilita a zdůrazňuje, že právě oblast frazeologie a idiomatiky je typická tím, že tam dochází ke spojování inkompatibilních prvků. Za pozornost na Čermákových definicích stojí to, že se v nich hovoří o sémanticky anomální kombinaci nejen slov, ale vůbec jakýchkoliv prvků jiných jazykových rovin, pokud mají významově-obsahovou stránku. Proto také F. Čermák ve svých definicích vždy hovoří obecně o kombinaci minimálně dvou prvků, forem apod., nikoliv apriori o kombinaci dvou slov (jak to bývá obvyklé u jiných analyzovaných frazeologických teorií). To je pro Čermákovu teorii idiomu a frazému zásadní. Anomálnost jako jednu z vlastností frazému ve své definici zmiňuje též M. Ološtiak. J. Mlacek frazém vidí jako ustálené slovní spojení, jež mj. nelze sémanticky rozložit, v zásadě stejnou definici uvádí A. Menacová, která zdůrazňuje, že význam frazému neodpovídá součtu významů jeho jednotlivých komponentů,⁶⁴ a také K. Ničevová, která frazém vnímá jako jazykovou jednotku složenou z lexikálních jednotek, jejichž lexikální význam se v různé míře ztrácí, což může vést až k jejich úplné desémantizaci. Nejinak v tomto smyslu s frazémy pracuje i V. Kjuvlievová-Mišajkovová.

Míra sémantické transformace frazému bývá popisovaná jako vztah mezi doslovným významem posuzovaného slovního spojení a jeho významem frazeologickým, sleduje se tedy stupeň desémantizace, k níž během procesu frazeologizace došlo. Tento faktor byl vnímán jako důležitý pro klasifikaci frazémů především v počátcích moderního frazeologického bádání, od sedmdesátých let 20. století se

63 Srov. též postřehy srbské frazeoložky N. Vulovićové: „У бугарској фразеологији углавном се користе термини *фразеологизам* и *фразеолошка јединица* (Ничева 1987), док је у новијим радовима у употреби и термин *фразема*, настао аналогijом према терминима *фонема*, *морфема*, *лексема* (Калдијева-Захаријева 2013: 450), а врло ретко бележи се *фразем* (Лалчев 2000). Међу хрватским научницима општеприхваћен је термин *фразем* (уп. Менац, Финк, Матеших). У српској фразеологији термин „фразем(а)“ користе поједини научници као Данко Шипка, Егон Фекеће и др., али све чешће и други савремени проучаваоци (исп. нпр. Фекеће 1984–1985)“ (Vulović 2015: 22).

64 Analyzované srbské zdroje se v tomto smyslu rovněž neliší od přístupu slovenského, resp. chorvatského.

do centra pozornosti dostávají jiné aspekty (srov. Dobříková 2014: 9). Všeobecná shoda je ovšem patrná na tom, že význam frazému není prostým součtem významů jeho jednotlivých komponentů, což je princip, na němž se shodují všichni frazeologové. V námi posuzovaných publikacích se faktor míry sémantické transformace celého výrazu vyskytoval především v bulharské a slovenské frazeologii, kde se také používaly terminologické ekvivalenty Vinogradovových frazeologických typů (bulh. фраз. съставяния – единства – съчетания; slov. fraz. zrasty – celky – spojenia).⁶⁵ V novějších slovenských publikacích se však pozornost přesunula na jiné aspekty a od Vinogradovovy sémantické klasifikace se upustilo (upřednostňuje se klasifikace vycházející z formy). Stěžejní bulharské publikace zase třetí typ z frazeologie vylučují (s výjimkou prací Kjuvlievové-Mišajkovové)⁶⁶, a jelikož hranice mezi prvními dvěma není zcela zřetelná (otázka sémantické „průhlednosti“ či motivovanosti je v podstatě subjektivní záležitostí), jejich další užívání fakticky ztrácí smysl.

Otázka desémantizace jednotlivých komponentů je především otázkou toho, zda touto desémantizací musí být obligatorně zasaženy všechny komponenty příslušného ustáleného slovního spojení. Názory na to se liší. Ze všech zkoumaných zdrojů se touto otázkou výrazně nejvíce zabývají bulharské monografie. Je pro ně totiž jednou z podstatných „dělicích čar“ mezi užším a širším chápáním frazeologie. Užší pojetí je jednoznačně preferováno ve všech třech stěžejních bulharských monografiích a součástí jejich obsahu je také někdy až úporná obhajoba této preference. K. Ničevová ani S. Kaldieva-Zacharieva tak do frazeologie nezařazují ustálená syntagmata, u nichž si jeden z komponentů (tzv. závazný nefrazeologický nebo také vnější element, exoelement) zachoval původní (lexikální) význam, tj. úplnou sémantickou transformací neprošlo celé syntagma, jeden z komponentů se nedesémantizoval, zůstal v neidiomatické platnosti. První jmenovaná chápe tato syntagmata jako tzv. nepravé frazeologismy a označuje je v souladu s běžnou bulharskou terminologickou praxí jako фраземи (sic!),⁶⁷ druhá je považuje jen za kolokace (колокации). Stejným způsobem posuzují obě zmíněné lingvistky i frazeologizovaná přirovnání – jakmile si tertium comparationis drží svůj lexikální význam, frazeologickou jednotkou je podle jejich koncepce pouze pravá strana

65 První typ představuje výraz s úplnou sémantickou transformací a neprůhlednou motivací (nemotivovaný, s nezřetelnou vnitřní formou), druhý typ představuje výraz s úplnou sémantickou transformací, ale průhlednou motivací (motivovaný, s průhlednou vnitřní formou), třetí typ pak výraz s částečnou sémantickou transformací (srov. např. Kaldieva-Zacharieva 2013: 18–20).

66 Ta také nepoužívá Vinogradovu klasifikaci, ale hovoří o motivovanosti frazeologického významu, kterou bychom také mohli chápat jako sémantickou průhlednost. Podle toho rozlišuje tři typy frazémů: motivované, částečně motivované a nemotivované.

67 Za pozornost stojí, že uvedená bulharská definice termínu фразема se podstatně liší od definice termínu frazém tak, jak ji známe z českého, ale třeba i slovenského (frazéma) nebo chorvatského (frazem) metafrazeologického diskurzu, což zaznamenali i autoři *Frazeologické terminologie* – podle nich je to v bulharštině „slovné spojení blížící se frazeologii“ (srov. FrazTerm 1995: 28), čili opak toho, co se za frazém považuje v koncepcích, kde se jím označuje základní jednotka frazeologie.

přírovnání spolu s komparátorem. Zástupci slovenské a chorvatské frazeologické teorie a rovněž Bulharka V. Kjuvlievová-Mišajkovová tuto otázku nevnímají takto striktně a hovoří o úplné nebo částečné desémantizaci komponentů frazému. Zmiňovaná bulharská autorka pak takovéto jednotky sice do frazeologie řadí, ale vidí je na její periférii. F. Čermák se tímto aspektem ve svých stěžejních publikacích primárně nezabývá, podstatou jeho koncepce je totiž přítomnost anomálnosti ve spojení dvou prvků, nikoliv dynamika sémantiky jednotlivých komponentů idiomu a frazému (která je navíc jevem diachronním, nikoliv synchronním). Z toho ale logicky plyne, že i Čermákova koncepce implicitně počítá s tím, že do frazeologie se řadí i takové jednotky, u nichž se vyskytuje komponent, který si zachoval svůj lexikální význam. Obrazné výrazy terminologické povahy z frazeologie jednoznačně vylučují všechny tři bulharské autorky (podle nich mají pouze pojmenovací funkci) a Josip Matešić. Željka Fink Arsovská konstatuje, že v rámci užšího pojetí frazeologie jsou z ní tyto výrazy vytěšňovány, kdežto širší frazeologické koncepce (kterou zastává i ona) s nimi pracují. Nepřekvapí proto, že do frazeologie, byť jen na její periférii, tyto výrazy řadí jak František Čermák (začleňuje je do skupiny tzv. kvazifrazémů a kvaziidiomů), tak i Jozef Mlacek – ten je označuje za specifické případy frazeologických slovních spojení.

2.3.6.3 Formální aspekt

Možná ještě významnější roli než předchozí aspekt sémantický hraje v tom, co ještě do frazeologie patří a co už ne, aspekt formální. Moderní frazeologické bádání započaté po druhé světové válce především v díle sovětského lingvisty V. V. Vinogradova posunulo těžiště svého zájmu z přísloví a pořekadel, tedy jednotek větového charakteru, které bývají do kontextu zapojeny autonomně, aniž by docházelo k jejich tvarovému přizpůsobování, na syntagmatické struktury, které jsou díky své povaze syntakticky vázané, tj. může v nich vlivem gramatického kontextu docházet k tvarovým změnám. Na tom, že jádrem frazeologie jsou dnes právě struktury s formou syntagmatu, se shodují všichni sledovaní autoři frazeologických monografií. Pro jejich vymezení oproti jiným strukturním typům se používá i označení *kolokace*, *kolokační* (idiomy a) *frazémy*, ve slovenském metajazykovém diskurzu pak *frazeolexémy*. Různé názory však můžeme vypořádat na jednotky se strukturou jednodušší než syntagma, ale také složitější než syntagma.

Začneme druhým typem. Akceptace slovesných útvarů větového charakteru ze strany frazeologů v případě, že tyto útvary splňují příslušné požadavky (nebo alespoň podstatnou část z nich), je přítomna v zásadě bez výhrad v české a slovenské frazeologii. F. Čermák hovoří o *propozičních* a *polypropozičních* idiomech a *frazémech*, J. Mlacek o *frazetextémech* – oba přitom své termíny vnímají hyperonymicky vůči možná rozšířenějšímu termínu *parémie*, které jsou

pouze jejich poddruhem. Stejně se k frazémům větné nebo souvětne povahy staví i záhřebský směr chorvatské frazeologické školy. Jakékoliv konstrukce větného charakteru z frazeologie naopak vyřazuje J. Matešić, protagonista mannheimského směru chorvatské frazeologické školy, který za frazém považuje pouze výraz ve formě kolokace. Asi nejproblematičtější se jeví přístup zmiňovaných bulharských frazeoložek. Matešićův pohled v zásadě zastává i S. Kaldieva-Zacharieva (a také lexikoložka V. Radeva, autorka dosud poslední jazykovědné publikace, v níž se obšírněji hovoří i o frazeologii). V. Kjuvlieva-Mišajkovová větnou strukturu frazémů připouští, avšak nijak zvlášť se jí nevěnuje. Složitější selekci provádí K. Ničevová, pokud některé jednotky větného charakteru do frazeologie řadí, pak je ale vnímá jako jednotky něčím specifické, což se projevuje i jejich označováním (např. ustálené fráze); parémie z frazeologie vyjímá, avšak pokud některá pořekadla přece jen splňují příslušná kritéria, pak je označuje jako frazeologismy přechodného typu.

Jednotky, jejichž struktura je jednodušší než syntagma, mají vícero podob – od spojení jednoho autosémantika s jedním nebo více sysémantiky přes formy tvořené výhradně sysémantikou až k podobám jednoslovným. Jednotky prvního strukturního typu jsou obecně označovány jako tzv. minimální frazémy (takto ve slovenské, chorvatské i bulharské frazeologii), v Čermákově koncepci jsou součástí kolokačních idiomů a frazémů, kde tvoří podskupinu IF s autosémantickými i sysémantickými komponenty. Jejich příslušnost k idiomatice a frazeologii nebývá zpochybňována. Na jednotky druhého strukturního typu už pohled sledovaných frazeologických škol není tak jednoznačný: v Čermákově koncepci, tj. fakticky v české frazeologii, jsou takové jednotky součástí kolokačních nebo pozičních idiomů a frazémů, kde tvoří podskupiny IF se sysémantickými komponenty. Ve slovenské frazeologii mají rovněž své místo a jsou tradičně označovány jako subfrazémy. Chorvatská ani bulharská frazeologie však jednotky tohoto typu za frazémy již nepovažuje (kvůli absenci autosémantického komponentu). Asi nejvíce kontroverzní co do jejich příslušnosti k frazeologii jsou idiomatizované jednoslovné výrazy typu *mateřídouška*; *předseveti*; *najit*; *divný*, chorv. *čudan* „divný“ apod. V široce pojaté koncepci F. Čermáka založené na anomálním spojení dvou prvků jedné roviny mají takové jednotky své pevné místo jako lexikální idiomy a frazémy. J. Mlacek je charakterizuje jako idiomatická kompozita nebo idiomatické deriváty, ale jelikož nenaplnují jím zvolený princip tvarovosti, k frazémům je už neřadí. Termín jednoslovné frazémy sice používá, ale ve shodě s F. Míkem jím označuje pouze idiomatizované verbální konstrukce typu *zotriet niekoho*; *mať s niekým niečo*; *chodit' s niekým* apod. V chorvatské a většinově ani bulharské frazeologii se takové jednotky za frazémy nepovažují, a to ani hypoteticky, jelikož se s jejich analýzou v žádné ze sledovaných publikací nesetkáme. Jistou „anomálií“ v bulharské frazeologické teorii je studie Stilijana Stojčeva (1997), který se po vzoru F. Čermáka pokouší otevřít diskusi o lexikálních idiomech a frazémeh

2.3 Kontrastivní analýza české, slovenské, chorvatské a bulharské frazeologické školy

v jinak poměrně konzervativním bulharském frazeologickém prostředí. Do této kategorie řadí Stojčev Čermákovy lexikální IF v celé jejich šíři, tedy včetně Mlackových/Mikových jednoslovných frazémů.